JCSL Journal of Criminology Sociology and Law
ISSN 2734-2328 http://www.journalcriminology.com

Yaratılmışların Yaradan ve Yaratılanlara Karşı Tevazu Tavırları[1]

Sueda Gül
suedagull@outlook.com
Independent Researcher, Eng. Language Teacher
Assist. Prof. Dr. Doğan Yücel
Int. Burch University
Dep. of Oriental Philology,
dogan.yucel@ibu.edu.ba
ORCID ID: 0000-0001-6240-8886
MA Candidate Ülkü Er
North American University, Dept. Of Mathematics
berraebru3@gmail.com
Emin Osman Uygur
Ph.D. Candidate Dept. of Oriental Philology, Int. Burch University eminosmanuygurr@gmail.com
İsmail Yavaş
Clinical Psychology
drhulusiy@gmail.com
Metin Aysel
Clinical Psychology
metin.aysel@yahoo.de
Şükran Salık
Clinical Psychology
sukransalikk@gmail.com
Beyza Aydın
Clinical Psychology
aydinbeyza369@gmail.com
Muhammet Akdağ
PhD., Islamic Sciences, Association for Psychological and Spiritual Sciences e.V. m.akdag@apss.eu

DOI: 10.52096/JCSL.2.3.1

[1] Bu makale Almanya merkezli Association for Psychological and Spiritual Sciences e.V.'nin RPsP-2022-1-02 numaralı projesi kapsamında hazırlanmıştır. Yazarlar projeye gönüllü katılmışlardır.

Özet

Dinler ve inançlarda vasıfların önemli bir yeri vardır. İslam dini de inananları belli başlı vasıflarla tanımlar. Sabırlı, mütevekkil, adil, merhametli vb. Bu vasıfların hemen birçoğu diğer dinlerde de bazı farklar olmakla birlikte ortaktır. Bu çalışmada İslam'ın üzerinde durduğu temel vasıflardan birisi olan tevazu kavramı sosyal bir vasıf/erdem olarak ele alınmıştır. Tevazuun da her erdem/vasıfta olduğu gibi ifrat ve tefrite kayan durumları bulunmaktadır. Tevazu, İslam inancında tahassüs (eziklik) ve tekebbürün ortasındaki notadır. Tevazu, bu çalışmada yeri ve zamanına göre Yaratıcının çizdiği çizgide hareket etmek olarak örgülenmiştir. Yaratıcıya ve diğer varlıklara karşı tevazu tavırları tek tek işlenmiş ve olumlu ve olumsuz yönleri belirtilmiştir. Melek, peygamber, cansız varlıklar, hayvanlar ve bitkiler diğer varlıklara karşı tamamen olumlu tavır göstermektedir. İnsan ve cinlerde ise hem olumlu hem olumsuz tavır ortaya çıkmakta şeytan ise tümden olumsuz bir tavır içerisinde hareket etmektedir. Çalışmada; Yaratıcı dışındaki sekiz kategorideki varlıkların yaklaşık 90 ilişkisi madde madde yer almaktadır. Sonuçta, tespit edilen bulgular ışığında bir modelleme denemesi olarak "tevazu" kavramına grafiksel bir şablon çizilmeye çalışılmıştır. Bu grafikler neticesinde tevazu kavramının çok daha anlaşılır olacağı kanaati oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tevazu tavırları, tevazu halleri, İslam'da tevazu, tevazuun safhaları, yaratılmışlar arasında tevazu.

Humility Attitudes of Creatures towards the Creator and Other Creatures

Abstract

Qualifications play a significant role in religions and beliefs. The religion of Islam defines believers with certain characteristics. Patient, resigned, fair, merciful, etc. Most of these characteristics are common in other religions as well, although there are some differences. In this study, the concept of humility, which is one of the basic qualities that Islam emphasizes, is considered a social quality/virtue. Humility, like every virtue/qualification, has situations that shift to excess and understatement. Modesty is the note in the middle of dedication and contemplation in Islamic belief. Humility is knitted in this work as acting in the line drawn by the Creator according to His place and time. The attitudes of humility towards the Creator and other beings are handled one by one and their positive and negative aspects are indicated. Angels, prophets, inanimate beings, animals, and plants show a completely positive attitude towards other beings. In

humans and jinn, both positive and negative attitudes emerge, while the devil acts in a completely negative manner. In the study, there are approximately 90 relations of entities in eight categories other than the Creator, item by item. As a result, a graphical template was tried to be drawn for the concept of "humility" as a modeling experiment in light of the findings. As a result of this graphics, it was concluded that the concept of humility would be much more understandable.
Keywords: Attitudes of humility, states of humility, humility in Islam, stages of humility, humility among creatures.

Giriş

İslam dini itikat, ibadet ve muamelat/ahlak şeklinde üç ana kısma ayrılabilir. Ahlak yani inanç ve ibadetin bir kimsede karakter hâline gelmesidir denebilir. Tevekkül, cömertlik, yumuşak huyluluk ve alçakgönüllülük gibi birçok dini kavram bu noktada sayılabilir. Tevazu ile alakalı ilk İslam geçmişten günümüze kadar kapsamlı ve oldukça değerli epeyce tanım, açıklama yapıldığı görülmektedir. Tevazu, Arapça asıllı bir kelime olup Türkçede alçak gönüllülük, gösteriş yapmamak ve kibirlenmeme anlamlarına gelmektedir. Türkçede bizzat “tevazu” şeklinde de kullanılmaktadır. Kibirlenmemek, büyüklük taslamamak, kendinden daha aşağı mevkide ve şartlarda olanlara aynı seviyede imiş gibi muamele etmek, büyüklük iddiasında olmamak, mütevazilik, aşağı olanları kendisi ile eşit tutmak, vakarını muhafaza etmek gibi anlamları da sözlüklerde bulmak mümkündür (ML BLA, 1992, IXX/238). Çağrıcı, tevazu kavramının tekebbür ile tahassüs denilen güzel ahlaka ters iki davranışın ortası olduğu üzerinde durur. Ayrıca tasavvuftaki yerinin ise “hem Allah-kul ilişkisi hem de insanların birbirlerine karşı tutumu bağlamında” ele alındığını belirtir (2011, s. 40:583-585). Bu noktada, hangi hallerde ve ne şekilde davranılırsa tevazuya uygun veya ters olur, sorusunun cevabı maddeler hâlinde de irdelenmiştir (Demir, 2010). Mütevazi bir insan olmak ahlaki bir fazilet olarak kabul edilmektedir (AİL, 1982, II/707). Çalışmada; tevazuu temelde bütün bu anlamlarına ilaveten yaratılanların Yaratıcıya karşı konumunu bilip haddini aşmaması ve diğer yaratılanlara karşı da konumunun hakkını vermesi şeklinde ele alınacaktır.

Tevazuun sosyolojik, psikolojik, pedagojik yönlerinin doğrudan veya dolaylı olarak araştırılmasının ne derece kıymetli ve anlamlı olduğu günümüzde ortaya çıkan sosyal problemlerden de anlaşılmaktadır. Peki bu kavram ya da konuların yeni metot ve yöntemlerle

tekrardan incelenip elde edilen bulgu ve sonuçların bilim dünyasına sunulması insanlığın günümüzdeki sosyolojik, psikolojik ve pedagojik bazı problemlerini çözmeye katkısı olabilir mi? İlim ve sanatın geçmişten günümüze hedefi daha huzurlu ve mutlu bir fert toplum hayatı inşa etmek değil midir? Ve hemen bütün din ve inançların temel gayesi olgun (kâmil) insan ve toplum hayatı meydana getirmek değil midir? Din ve inançlar temelde tevazu gibi dinamiklerle "kâmil insanı'' yetiştirme hedefindedirler. İslam tasavvufundaki bazı kavramların modern metodolojilerle gösterilebilir mi, Bu kavramlara çerçeve çizmek mümkün müdür, Tevazu grafikler hâline getirilebilir mi, Tevazua elle tutulur, müşahhas bir elbise giydirilebilir mi gibi soruların cevapları bu çalışmada elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı; tevazu kavramına bir çerçeve çizerek meseleye bütüncül bir bakış yapabilmektir. Araştırma, tevazu kavramını Yaratıcıyı merkeze alacak şekilde varlıkların hem Yaratıcıya hem de diğer varlıklara karşı olan tevazu tavırlarına olumlu ve olumsuz yönlerden bir tablo çizmeyi hedeflemektedir. Bu noktada; Yaratıcı, melekler, peygamberler, cansız varlıklar, hayvanlar ve bitkiler, insanlar, cinler ve şeytan şeklinde alt başlıklar oluşturulmuştur. Ayrıca her bir alt maddenin bakış açısıyla diğer maddelerle olan bağları ele alınmıştır.

Tevazu tahassüs ve tekebbürün olarak anılan iki erdemsizliğin ortasındaki zirve noktasından iki yana doğru "olumlu tavır" ve "olumsuz tavır" şeklinde iki kategoriye ayrılmıştır.

Araştırmanın evren ve örneklemini Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Kütüb-i Sittedeki hadisler oluşturmaktadır. Bu ayet ve hadislerden yola çıkarak hazırlanan alttaki tabloda varlıklar arasındaki tevazu tavırları bir bütün hâlinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Tevazuun Yaratıcı ve varlıklar açısından sekiz kısımdaki kategorizasyonu şu şekildedir;

1. Yaratıcı,
2. Melekler,
3. Peygamberler,
4. Hayvanlar ve bitkiler,
5. Cansız varlıklar,

6. İnsanlar;

- **a)** Peygamberler, alimler, muttakiler.
- **b)** Cahiller, gayrimüslimler.
- **c)** Yakın çevredekiler.
- **d)** Toplumda kendinden yaş, maddi güç, makam, ilim ve zenginlik gibi bakımlardan alt seviyede olanlar.
- **e)** Toplumda kendinden yaş, maddi güç, makam, ilim ve zenginlik gibi bakımlardan üst seviyede olanlar.

7. Cinler,
8. Şeytan.

Bu kategorizasyonda Yaratıcı merkezde olup tevazudan beridir. Melekler, peygamberler, hayvanlarla bitkiler, cansız varlıklarda da sadece olumlu tevazu tavrı vardır. İnsanlarda ve cinlerde hem olumlu hem de olumsuz tavır bulunurken şeytanda sırf olumsuz tavır mevcuttur. Çalışma; üstteki tasnif üzerine olumludan olumsuza doğru giden bir doğrultuya göre inşa edilmiştir.

Bulgu ve Yorumlar

Yaratıcı (c.c.)

İslam inancında Yaratıcı tek ve gerçek ilahtır (Lokman 31:30). Ondan gayri her şey yaratılandır (Rad 13:16; Nur 24:45). Bütün yaratılanlar O'na kulluk/itaat ile mükelleftir. Yaratıcı tek büyük ve güç sahibidir (Hac 22:62; Lokman 31:30). Yaratıcının "Ol" emri ile her şey oluverir. Her şey Yaratıcının emrine itaat ile meydana gelir (Enam 6:73; Kitab-ı Mukaddes, Deuterokanonik, Sirak 18:51). Bu bakımdan melekler, insanlar, cinler, diğer canlı ve cansız varlıklar Ona karşı ya hadlerini bilir kulluk ederler (Nahl 16:49) veya cinlerden, insanlardan bazıları ve şeytan hadlerini aşıp büyüklenir ki ıstılahta bunun adı kibirdir. Bazen de başka tanrılar edinenler (Hac 22:62; Lokman 31:30 vd.) olur ki bunlar müşrik veya kâfir olarak anılırlar. Haddini bilip kulluk edenler çok büyük mükâfatlar elde ederken (Nisa 4:173) hadlerini aşanlar ve yoldan çıkanlar için önce ikaz sonrasında ise mücâzât vardır (Nisa 4:173). Yaratıcı ise tevazudan beridir. Yaratılanlar O'na karşı tevazu tavrını iman ederek, ibadet ederek, kulluk ederek, itaat ederek göstermektedir. Melekler, peygamberler, cansız varlıklar, bitkiler ve hayvanlar kendi lisanları ile olumlu, mutlak

bir tevazu tavrı sergiler. İnsanlar ve cinlerin bir kısmı olumlu tavır olarak itaat ve kullukta bulunurken diğer bir kısmı ise tevazuun zıttı olan kibir tavrını göstermektedir. Şeytan ise tamamen bir isyan tavrı içerisindedir.

Melekler

Nurdan yaratılmış, manevi ve semavi varlıklar olan melekler Yaratıcı'nın emirlerine tam itaat ederler. Tevazu bakımından meleklerde görülen tavır tam itaattir (Nahl 16:50). Onlar sadece Yaratıcıya secde eder ve asla kibirlenmezler (haddi aşmazlar) (Nahl 16:49), diğer yandan melekler Yaratıcıyı tesbih ederek, Yaratıcıyı överek (Şura 42:5), Rablerinden korkarak (Nahl 16:50), görevlendirildikleri vazifeleri yerine getirerek (Kadir 97:4), Yaratıcıdan vahiyleri peygamberlere ileterek - yada Yaratıcı, peygamberler ve insanlar arasında tavassutluk ederek (Ali imran 3:42; Meryem 19:19, Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1) verilen vazifeye tam itaatle tevazu tavrı gösterirler. Yaratıcının insanı yaratıp (Sad 38:71) meleklere secde etmelerini (Sad 38:72) emretmesi üzerine meleklerin hemen Yaratıcının emrine uyup secde etmesi (Sad 38:73), hava olayları ile ilgili meleklerin vazifelendirilmesi (Tirmizi, Menakıb, 16) onların yaratıcıya karşı olan tevazu tavrına güzel bir örnektir.

Melekler, Yaratıcının emrinden çıkmazlar, asla günah işlemezler, hangi iş için yaratılmış iseler o işi yaparlar. "Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar." (Nahl 16:50; Enbiyâ 21:26-28; Tahrîm 66:6; Kadir 97:4 vd.). Örneğin; meleğin peygambere ölüm iznini tebliğ etmesi meleklerin peygambere olan saygısından kaynaklanan tevazuudur denilebilir (Canan, 1988, 1:181). Melekler Yaratıcıya isyan etmezler: Meleklerin, Yaratıcı ve diğer varlıklara olumsuz bir tevazu tavrı yoktur ve düşünülemez. Yaratıcının emrine tevazu ile tam itaat ederek dolaylı olarak diğer varlıklara da tevazu tavrı sergilemektedirler. Meleklerin; peygamberler, cansız varlıklar, hayvanlar ve bitkiler, insanlar, cinler ve şeytana olan tevazu tavrı tamamen Yaratıcının emirleri çerçevesinde gerçekleşmekte olup bütünüyle olumludur.

Tablo 1

Meleklerin Tevazu Tavırları

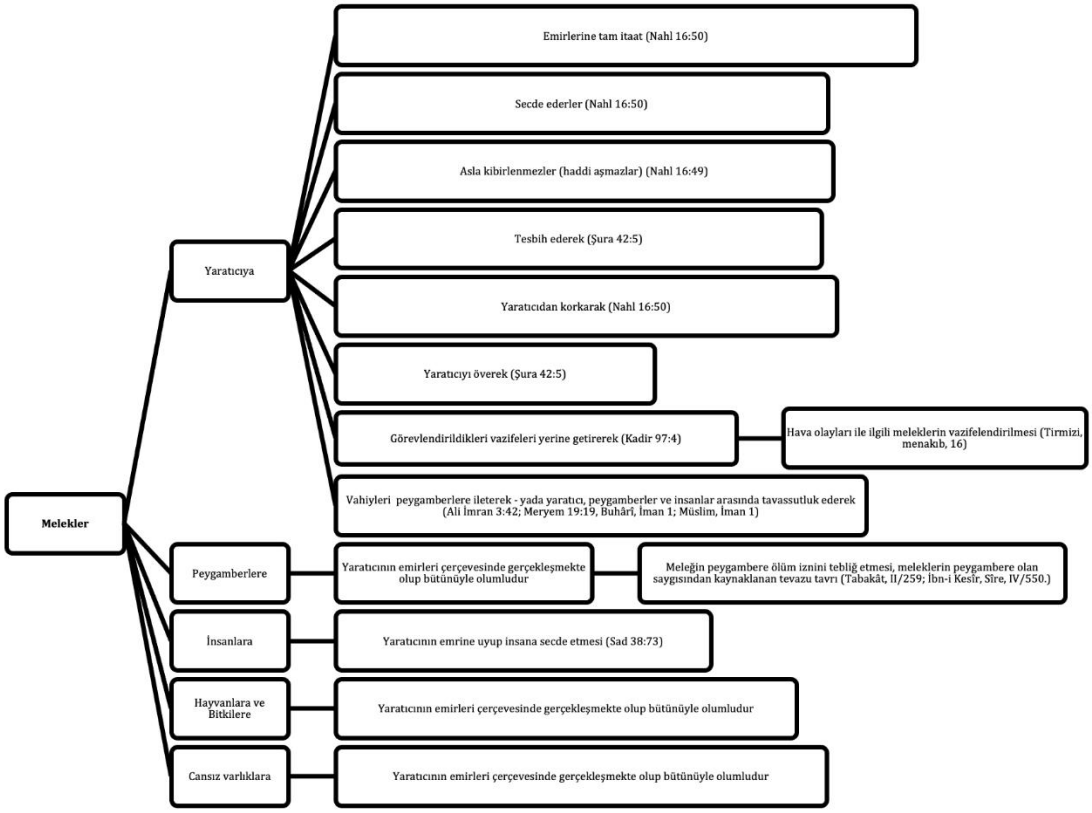

Peygamberler

Yaratıcı, insanlara emir ve yasaklarını iletmesi için peygamberler göndermiştir. Peygamberler Yaratıcının elçileridir ve Yaratıcıya en güzel şekilde kulluk ederler (Nisa 4:172), Yaratıcıya karşı asla kibirlenmezler (Nisa 4:172).

Peygamberler, melekleri birer vazifeli memur olarak görmekte ve onlara karşı oldukça hürmetkâr davranmaktadır. Meleklerin hoşlarına gideni yaptıkları gibi hoşlanmadıklarını da yapmazlar. Meleklerin geleceğini bilince Hz. Peygamberin soğanlı yemeği melekler rahatsız olacağı için yememesi, peygamberin meleklere olan tevazuuna örnektir (Canan, 1988, 10:119).

Peygamberler, hayvanları Yaratıcının mahlukları olarak görür (Ebû Dâvûd, Edeb 58; Tirmizî, Birr 16). Onların kendilerine hizmette memur oldukları daire içerisinde kullanırlar (Nahl 16:8).

Hayvanlara eziyet edilmesine müsaade etmez (KS, 5298) ve vahşi hayvanlarla karıncalara zarar vermezler (KS, 1992). Bunlar peygamberin hayvanlara karşı olan tevazuuna bir misaldir.

Cansız varlıklar da Yaratıcının emrindedirler. Peygamberler onların tesbihlerini duyarlar (KS, 5594). Peygamberler; taşlar, bulutlar ve diğer tabiat unsurları gibi cansız varlıkları Yaratıcının emrinde birer nefer olarak görür (En'am 6:38) ve bu bilinç ile muamele ederdi.

Peygamber hayatlarına, yaşantılarına bakıldığında Hz Peygamberin aile içerisinde ev işleriyle uğraşması, ailesine hizmet etmesi, ibadet saati geldiğinde ibadete vakit ayırması (Buhârî, Ezân, 44), çocukların yanından geçerken onlara selam vermesi (KS, 3387), o dönemlerde kıymetsiz olarak görülen bir yemek çeşidini yemek için davet edildiğinde icabet edeceğini ya da kıymetsiz gibi düşünülen bir ikram olduğunda onu kabul edeceğini bildirmesi (B2568 Buhârî, Hibe, 2) ve içtimai hayatta alt tabaka sınıfın yapacağı işlerden biri olarak kabul edilen çobanlık işini yapması toplumda kendinden güç ve maddi imkân bakımından alttaki insanlara karşı tevazu tavrına örnek olarak verilebilir. Ayrıca peygamberlere peygamberlik vazifesi verilmeden önce çobanlık gibi işleri yapmış olmaları (B2262 Buhârî, İcâre, 2) nübüvvet vazifesi tebliğ edilmeden önce, peygamberlere tevazuun sosyal yaşamda talim ettiriliyor olması şeklinde de düşünülebilir. Bu ve benzeri hayatın içinden pratik örneklerden yola çıkarak peygamberlerin yakınlarına, yanlarında bulunanlara, çevresindekilere ve yaş ve kuvvetçe altta olan çocuklara karşı sevgi göstermesi (Canan, 1988, s.s. 16:494), sevdiğini karşıdakine ifade etmesi (D5125 Ebû Dâvûd, Edeb, 112, 113), ziyaretlerine gitmesi (Canan, 1988, ss. 9:433 vd.) gibi örnekler ile son peygamberin tevazu tavırları çok daha rahat anlaşılabilmekte ve peygamberlerin ümmetlerince uygulanabilir hale bürünmektedir. Peygamberlerin insanlardan bir insan olmaları bütünüyle onların tevazularındandır. Yani peygamberler hem kalben hem de fiilen tevazuu mutlak manada örneklendirmişlerdir. Son peygamber (sav) de önce kul sonra elçiydi. Diğer peygamberler de elçilik vazifesi bilinci ile insanlardan bir insan olarak yaşamakta idiler. Örneğin Hz. Davut (as) demiri işleyip zırh yapar ve düzenli ordular kurardı, Hz. İlyas (as) dokumacı ve iplikçilerin piri idi, Hz. Nuh (as) çobanlık ve ticaret ile uğraşmış olup marangozların -gemicilerin- denizcilerin piri kabul edilirdi. Hz. İsa (as) avcı ve marangoz idi ve av aleti yapımı ile geçimini temin ederdi. Avcıların piri idi. Bu işleri yaparak hayatlarını maişetlerini temin ederken Yaratıcıya tam kulluk etmekten de geri durmamışlardır (Nisa 4:172). Çünkü kulluk (yaratılmışlık), Yaratıcının merkezde olduğu düzende insanın konumunu en güzel ifade eden ve aynı zamanda tevazuu en iyi anlatan bir durumdur. Peygamberlerin mütevazi olmalarıyla; Hz. Peygambere (sav) bizzat kendisinin

inananlara "müminlere (merhamet) kanadını indir" denilerek onlara alçak gönüllü olup kol kanat germesi yani tevazu göstermesi (Şûarâ 26:215) istenmiştir. Kuranda Yaratıcının Peygambere tevazu noktasında diğer emirleri ise şunlardır; dünya malına göz dikmemek, mütevazi yaşamak (Hicr 15:88) böbürlenerek yürümemek, kaba davranmamak, kibirlenerek insanlardan yüz çevirmemek, sesini ölçülü kullanmak (İsra 17/37; Ali-i imran 3:159; Lokman 31:18; Lokman 31:19; Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahid, Özdeyişler 15:31) tevazu ile hareket edip; kendini bilmezler (cahiller) laf attığında selam halini takınmak (Furkan 25:63) anne babaya merhametle, alçak gönüllüce muamele etmek şeklinde geçmektedir (Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahid, Özdeyişler 15:31; Nisa 4:33; Kitab-ı Mukaddes, Deuterokanonik, Sirak 18:51; Kitab-ı Mukaddes, Deuterokanonik, Sirak 3:51).

Peygamberlerin toplumda maddi güç, yaş, ilim veya makamca üstte olanlara karşı tevazu tavırları; vakar, ciddiyet, doğruluğu savunmak, adaletli olmak ve Yaratıcının emir ve yasaklarına uymak ve O'nun hoşnutluğunu tutmak şeklindedir. Peygamberler ve yanındakiler, müminlere karşı şefkatli iken kâfirlere karşı çetin olurlar (Fetih 49:29). Zâlimlere ve insanlara haksızlık edenlere taraf olmaz, zalimlerin yaptıkları karşısında susmaz ve haksızlığa uğrayanları zalimlerin ellerinden (zulüm) kurtarmaya çalışırlar. Bu meselede tevazu tavırlarını yaşadıkları bütün sıkıntılara rağmen konumlarının hakkını vererek ve manen ve maddeten geri adım atmayarak gösterirler.

Bazı peygamberler cinleri işlerinde istihdam etmişlerdir. Hz. Süleyman bu duruma örnek olarak verilebilir (Neml 27:39-40; Bediüzzaman, 1995a, s. 258). Cinler Hz. Süleyman için denizlere dalıyorlar, Belkıs'ın tahtını getiriyorlar ve daha başka işleri de yapıyorlardı. (Enbiya, 21:82; Sad 38:37-38). Yani bazı peygamberler (AS) cinleri nakliyecilik ve habercilik gibi işlerinde istihdam ediyorken, bazıları da onların şerrinden korunuyorlardı.

Şeytan, ademoğlunun ve dolayısıyla da peygamberlerin en büyük düşmanıdır (Yâ-Sîn 36:60). Şeytana karşı tavrı her zaman nettir. Bu düşmanın, vesvese ve fitnelerine karşı kendilerini korumaya çalışmış ve ümmetlerini de ondan korunmaları için çokça uyarmışlardır.

Tablo 2

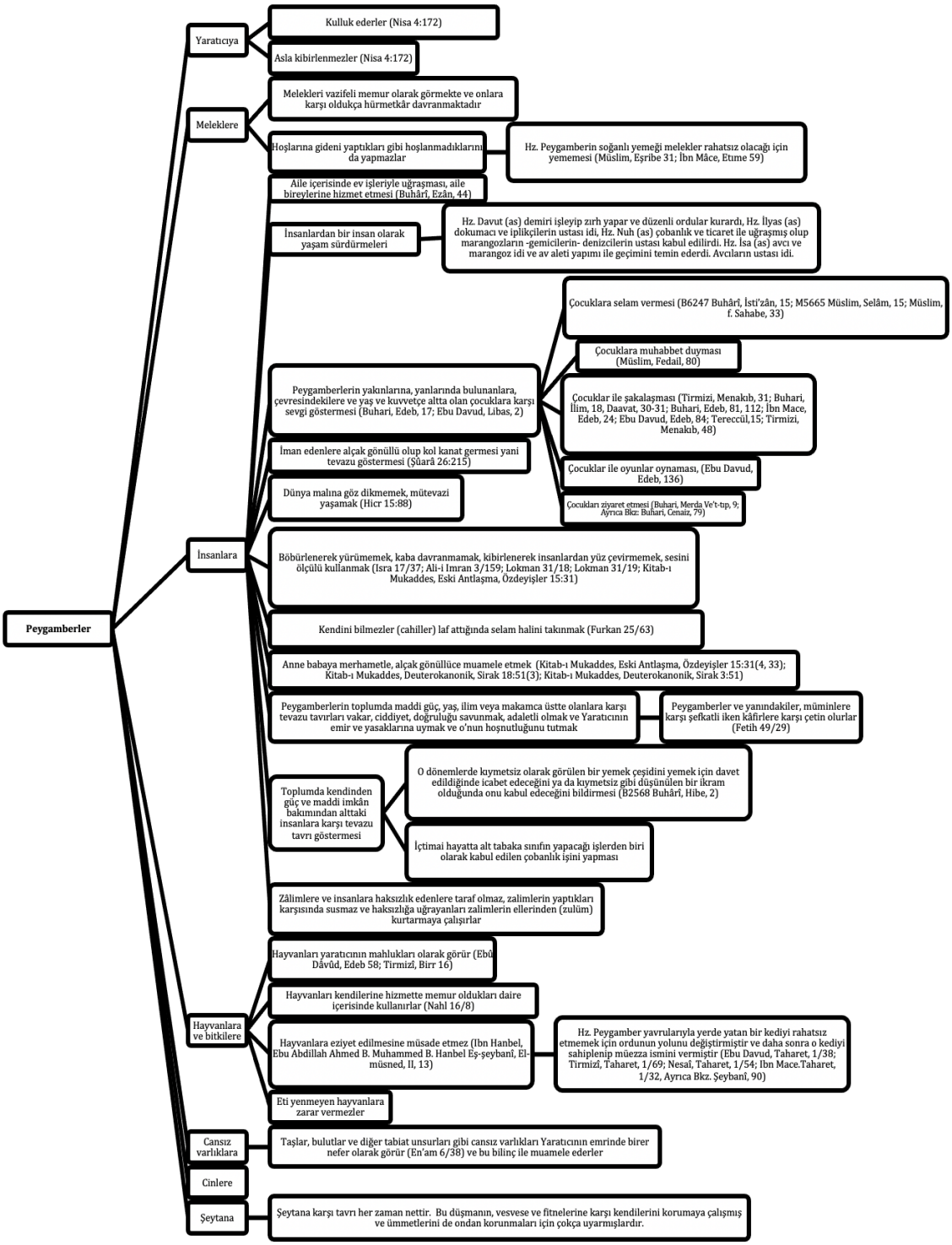

Peygamberlerin Tevazu Tavırları

Hayvanlar ve Bitkiler

Hayvanların Yaratıcıya karşı tevazu tavırları meleklerde olduğu gibi tam itaat şeklindedir. Hem göklerde ve yerde ne varsa hepsi, herhangi bir canlı yani bütün varlıklar bulundukları şekil ile (dik duranlar, bitkiler ağaçlar vs; yarı ayakta-eğik olanlar, dört ayaklı hayvanlar; yerde bulunanlar, sürüngenler vs.), kendi dilleri ile Yaratıcıya ibadet ederler (secde eder) ve asla kibirlenmezler (Nahl 16:49). Kuran-ı Kerimde hayvanların Yaratıcının onlara çizdiği programa uygun hareket etmeleri (Nahl 16:79), Yaratıcıyı kendi lisanlarıyla tesbih etmeleri, dua etmeleri (Nur 24:4; Sebe 34:10; Enbiya 21:79; Saff 61:1; Cuma 62:1; Tegabün 64:1) onların tevazularının göstergesidir. Örneğin; kedilerin "Ya Rahim Ya Rahim" diye yaptıkları tesbihatı Bediüzzaman haber vermektedir (1995, s. 334).

Gökteki hayvanlarla (kuşlar) birlikte Kuran-ı Kerim'de yerde olanlardan da örnekler verilir. Bu hayvanlardan birisi de bal arısıdır; "Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin tümünden ye, böylece Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarda yürü-uçuver. Onların karınlarından türlü renklerde şerbetler çıkar, onda insanlar için bir şifa vardır. Şüphesiz düşünen bir topluluk için gerçekten bunda bir ayet vardır" (Nahl 16:68-69) ifadeleri bal arısının kendisine verilen program dâhilinde ve emredildiği şekilde hareket ettiğini anlatmaktadır.

Hayvanların peygambere karşı tevazuuna bakıldığında Yaratıcının emirleri ile hareket ettikleri görülür. Peygamber hayatlarında birçok kez hayvanlara rastlanmaktadır. Peygamberlerin hayvanlarla ilgili mucizeleri pek çoktur. Misal olarak Hz. Musa (AS) ile yılan (Şuara 26:32), Hz. Süleyman (AS) ile hüdhüd kuşu ve karıncalar (Neml 27:18,19,22) gibi.

Hayvanların peygamberlerin nübüvvetlerine şahitlik etmeleri, peygamberlere hizmet etmeleri onların tevazu tavırlarındandır. Hayvanlardan, kuşların Hz. Peygambere olan tevazusu üzerine O'na gölgelik etmesi, evine aldığı bir kuşun onun yanındayken hiç hareket etmemesi peygamberin evden ayrılması ile harekete başlaması onun yanında onu dinleyip huzurunda temkin ve sessizce bekliyor olması kuşun tevazuuna işaret eder (Kadı Iyâz, 1975, s. 1:308). Diğer yandan Hz. Peygamber (SAV) zamanında; geyik (Kadı Iyâz, 1975, 1:313), deve (Kadı Iyâz, eş-Şifâ, 1:314), aslan (Kadı Iyâz, 1975, 1:314) gibi çeşitli hayvanların O'na şahitlik etmesi, tanıması ve itaat etmesi hayvanların Peygambere olan tevazuuna örnek verilebilir. Mağara önüne bir örümceğin ağ örmesi

ve güvercinin yuva yapması (Kadı Iyâz, 1975, s. 1:312) gibi örneklerde hayvanların Peygambere olan itaati diğer bir ifadeyle tevazularını işaret etmektedir.

Hayvanların kendi aralarında birbirine olan tevazu tavırları şöyle açıklanabilir; Hayvanlarda şuurlu bir hareket akıl yoktur, bu yüzden sorumluluk da yoktur fakat fıtrat kanunlarından sorumlulardır. Soğukta üşümek, sıcakta susamak gibi. Canavarların ve vahşi hayvanların helal rızıkları, ölü hayvanlardır. Sağ hayvanları parçalayıp rızık yapmak kendilerine çizilen sınırın dışına çıkmaktır (Bediüzzaman, 1995c, s. 74). Böyle yaptıklarında kendileri de Yaratıcı tarafından bu dünyada çeşitli sebeplerle veya boynuzsuz olan hayvanın kıyamette boynuzlu olan hayvandan hakkını alması (KS, 5028) şeklinde anlatıldığı gibi kıyamette cezalandırılırlar. Hayvanların kendi aralarında mutualizm yaşam göstermeleri yani birbirlerine fayda sağlayıp hem de bundan fayda görmeleri tevazu tavırlarına örnek verilebilir. Örneğin hareket bakımından kısıtlı olan bazı hayvanlar, kuşlar ve sinekler tarafından temizlenir, hayvanlardan birinin besin ihtiyacı karşılanırken diğer hayvanın temizlik ihtiyacı giderilmiş olmaktadır.

Hayvanların insanlara karşı tevazu tavırları iki türlüdür. Birincisi Yaratıcının emriyle insanlara hizmetle mükellef olmaları ki bu mesele "...insanlar için bir şifa vardır" (Nahl 16:69) gibi ayetlerde ifadesini bulur. Hayvanların insanlara karşı ikinci tür tevazu tavırları ise yoldan çıkmış, sapkın insanlara yol göstermek, uyarmak ve yeri geldiğinde (emredildiğinde) helâk etmektir. Ababil kuşlarının Ebrehe'nin ordusunu mahvetmesi (Fil 105:3), Firavunun kavmine haşere, kurbağa, çekirgelerin istilası (Araf 7:133-135) gibi birçok hadise bu meseleye örnek verilebilir. Virüs, bakteri gibi canlılar da bu kategoride değerlendirilebilir.

Bitkilerin Yaratıcıya olan tevazu tavırları kendilerine çizilen plan dairesinde hareket etmektir. Yaratıcı her şeyde olduğu gibi bitkilerde de bir ölçü koymuştur (Ra'd 13:8). Her bitki gayet ölçülü olarak bitirilmektedir (Hicr 15:19) ve bitkilerin, ağaçların hep secdede olduklarına (Hac 22:18; Rahman 55:6; Hac 22:18) Kuranı Kerimde işaret edilmektedir. Yani bitkilerin de hayvanlar gibi kendilerine tayin edilen emir ve program içinde oldukları görülmektedir.

Bitkilerin peygamberlere karşı tevazuları Yaratıcının emirleri dairesinde cereyan eder. Bir ağacın peygamberliği tasdik etmesi (KS, 6413), kuru hurma ağacının yeşerip taze meyve vermesi (Meryem 19:25) vb. hadiselerle bitkiler peygamberlere karşı tevazularını mucizeler şeklinde gösterirler.

Hayvanlar, meleklere ve şeytana karşı tevazu tavırlarını ses çıkararak göstermektedirler. Örneğin horozun meleği görünce ötmesi ve eşeğin şeytanı görünce anırması (KS, 5950) veya geceleyin köpeklerin havlaması ve merkeplerin anırması (KS, 5950) hayvanların tavrına örnektir.

Tablo 3

Bitkilerin Tevazu Tavırları

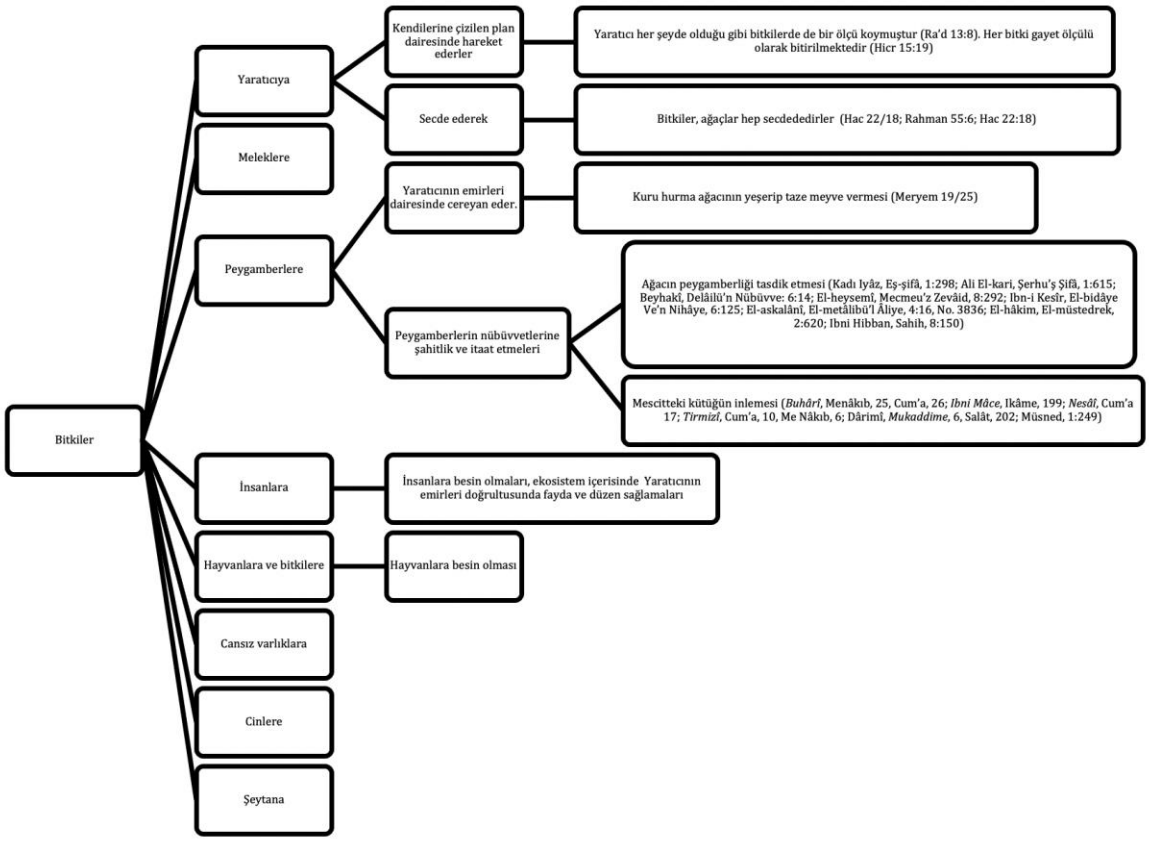

Tablo 4

Hayvanların Tevazu Tavırları

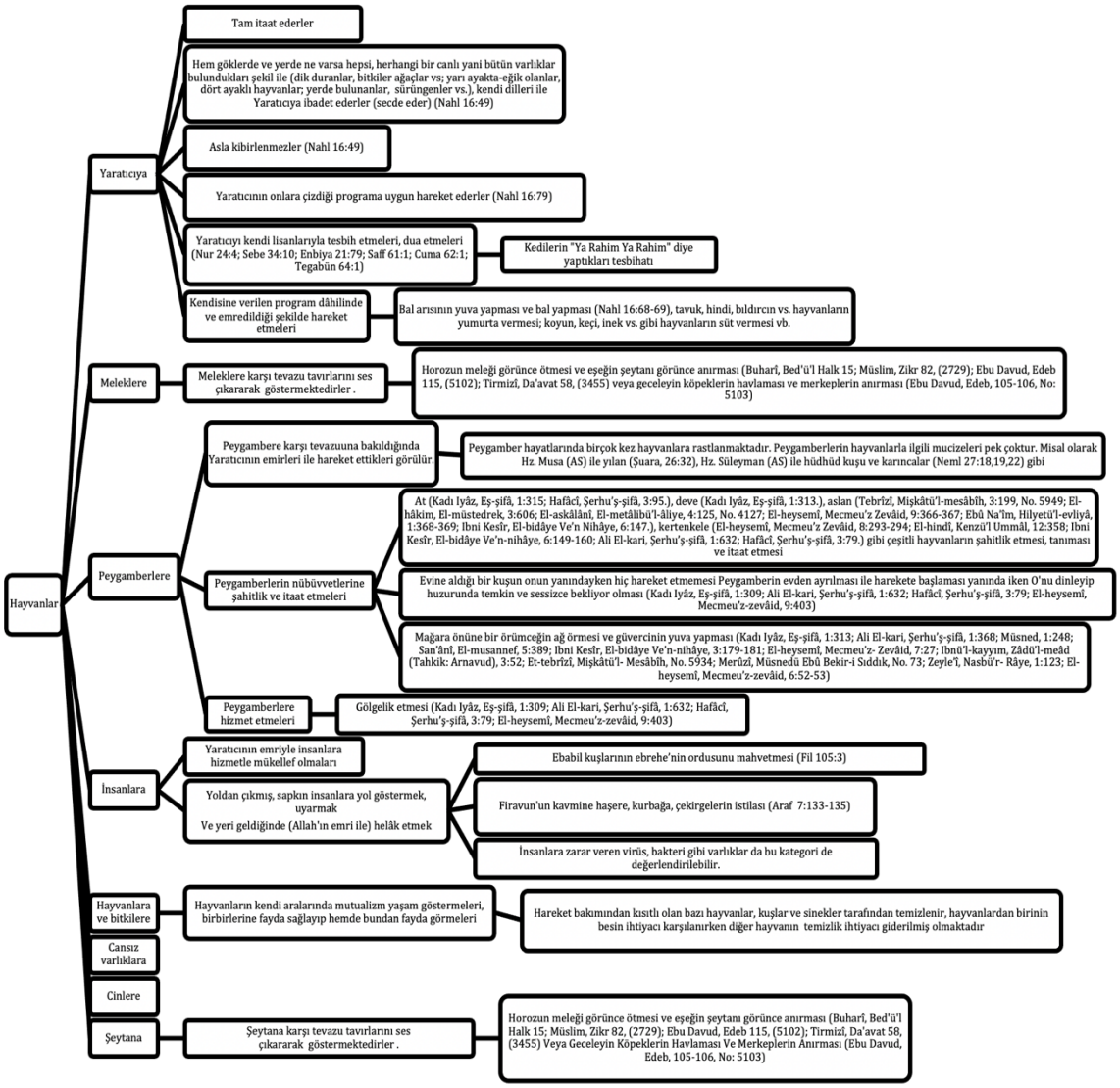

Cansız Varlıklar

Cansız varlık olarak; madde ve yapı taşı atom olan hava ve su gibi tabiat unsurları, yıldızlar ve güneşler gibi semâvî unsurlar kastedilmektedir. Bu noktadan hareketle cansız varlıklar üç kategoride ele alınmış olacaktır. Her üç kategorideki unsurların Yaratıcı ve diğer yaratılanlara karşı tevazu tavrı sadece olumlu şekilde olup tamamen Yaratıcının emirleri çerçevesindedir. Cansız varlıkların Yaratıcının emirleri çerçevesinde bulunan itaatlerini iki kısma ayırmak mümkündür.

İlki; kendisine verilen işi sürekli hep aynı şekilde yapmak. Diğeri ise mucizeler, kerametler, afetler gibi zamanlarda adet-i İlahiyenin dışında itaat etmek şeklindedir.

Maddenin en küçük yapı birimi atomlardır. Bütün eşya, atomlardan meydana gelmiştir. Atomun çekirdeği etrafındaki elektronlar, akla şaşkınlık verecek bir hızla dönmektedir. Atomlar birleşerek maddeleri meydana getirir. Atom elektron, nötron ve protondan oluşur. Elektron maddenin en küçük parçacığıdır. Maddeden oluşan cansız varlıkların tevazu tavırları; Yaratıcının yarattığı şeyler nazara verilerek (Nahl 16:48) insanı düşünmeye sevk etmektir. Varlıkların atomlarındaki elektron, proton ve nötronların hareketleri ve varlıkların gölgelerinin uzayıp kısalması (Nahl 16:48) ile cansız varlıkların Yaratıcıya karşı tevazu tavırlarına işaret edilmektedir. Aslında bu noktada cansız veya canlı olsun bütün varlıkların gölgelerinin sağdan soldan uzayıp kısalması Yaratana tevazu ile boyun eğerek secde ederek (Nahl 16:48) tevazu tavrı gösterdiği olarak düşünülebilir.

Canlı cansız varlıkların en küçük yapı taşı olan atomun yapısı itibari ile tevazu temsiline ve cansız varlıkların gölge boyunun uzayıp kısalmasının (Furkan 25:45) Yaratıcıya karşı bir tevazu biçimi olarak secde etmesine ilaveten cansız varlıkların Yaratıcının emirleri ile sürüklenmeleri (Neml 27:88), yer değiştirmiş olmaları kendi hallerince ve bulundukları şekil itibari ile Yaratıcıya itaat ettiği, secde ettiği, boyun eğdiği Kuranı Kerimde işaret edilmektedir.

Kuranı Kerimde geçen bazı varlıkların tevazu misallerine ayette geçen şu ifadeler işaret edilebilir; Yaratanın emirlerine uymak, baş eğmek, boyun eğmek, secde etmek, emre amade olmak, (yerin) öldükten sonra diriltilmesi şeklinde çoğaltılabilir. Ayetlerde rüzgarın yönetilmesi (Bakara 2:164; Rum 30:46; Casiye 45:5), yerin ölümünden sonra diriltilmesi (Fatır 35:9; Casiye 45:5), bulutların sürüklenmesi (sürülmesi) (Bakara 2:164; Neml 27:88; Nûr 24:43), arşın yükseltilmesi (Ra'd 13:2), dağlara boyun eğdirilmesi (Sad 38:18), kendi emri ile gemileri yüzdürmesi (Bakara 2:164; Rum 30:46; Casiye 45:12), Ay'a ve Güneş'e boyun eğdirilmesi, gece ve gündüzün emre verilmesi (İbrahim 14:33; Nahl 16:12; Zümer 39:5; Casiye 45:5; Bakara 2:164) emre amade edilmesi (Ankebut 29:61; Fatır 35:9; Lokman 31:29), yıldızlara boyun eğdirmesi (Araf 7:54), gök aleminde her birinin bir yörüngede yüzüp gitmesi (Enbiya 21:33), Güneş, Ay, canlı, cansız varlıkların hem Yaratıcının emirlerine uyup O'na secde etmesi (Hac 22:18; Nahl 16:49) hem de diğer yaratılmışlara hizmet etmesidir. Örneğin; Güneş, Ay ve Dünya'nın hareketleri ile gecenin bir dinlenme vakti ve gündüzün çalışma vakti kılınması (Furkan 25:47), rızık aranması için denizi insanın hizmetine sunulması (Casiye 45:12), gökten rızık indirmesidir (Casiye 45:5). Kuranı

Kerimde geçen ayette, cansız varlıklardan taşlar ile ilgili tevazu tavrı şöyle düşünülebilir; taş yapısı itibari ile serttir, fakat buna rağmen bazılarının içinden su çıkar ve bazı taşlarda Yaratıcıya olan korkularından aslında saygı ve tevazu tavrı itibari ile yuvarlanır parçalanırlar (Bakara 2:74). Bediüzzaman; taşların itaatlerini, vazifelerini yerine getirmelerine bu ayeti örnek verir. Yaratıcının emirleri karşısında taşların, bal mumu gibi ve belki hava gibi yumuşak, zayıf olduklarını ve Yaratıcının büyüklüğüne karşı secdede olduklarını ifade etmektedir. (Bediüzzaman, 1995a, s. 248). Bahsedilen bazı cansız varlıkların, tam bir itaat ile hem yaratıcıya hem de yaratıcının emri ile diğer yaratılan varlıklara hizmet etmesinde düşünen insanlar için, aklını çalıştıran kimseler için Yaratıcının varlığına ve birliğine nice deliller vardır (Bakara 2:164).

Cansız varlıkların tevazu misallerinden biri de göklerde ve yerde bulunan her şeyin Yaratıcıyı tesbih etmesidir (Hadîd 57:1; İsrâ 17:44). Cansız sanılan her şeyde, insanların fark edemedikleri bir canlılık vardır. Diğer bazı âlimlere göre ise**,** kâinattaki her şey, canlı ve cansız bütün varlıklar, Yaratıcının emrindedirler. Yüce Yaratıcı, dilediği gibi bu varlıklarda tasarrufta bulunur. Her şey onun emrinin karşısında teslimiyet içerisindedir. Onların tesbihleri teslimiyetlerinin göstergesi olmaktadır. Bütün varlıklar bulundukları şekil ve haller yanında kendi dilleri ile de Yaratıcıya ibadet ederler. Fırtınalı deniz "Ya Celil Ya Celil" diye zikreder, gök gürültüsü hamd ile Yaratıcıyı tesbih eder (Bediüzzaman, 1995a, s. 334).

Tabiattaki her bir hadise bir meleğin uhdesinde meydana gelir. Tabiat unsurları, Yaratıcının kendileri için vazifelendirdiği meleklere itaattte kusur etmezler (Nahl 16:50). Yıldızlar, güneşler ve bütün coğrafi ve kozmoğrafi varlıklar harfiyen tam bir itaatle vazifeli meleğe musahhar olur. Diğer atmosfer hadiseleri de aynı bu şekildedir.

Cansız varlıklar peygamberlerin nübüvvetini tasdik ederler. Onlar nübüvvetlerini ispat için görevlendirildiğinde ay parçalanır (Kamer 54:1-2), dünya dönmeyi durdurur (Bediüzzaman, 1995f, s. 180), güneş bir süreliğine geri döner (Bediüzzaman, 1995a, s. 289), rüzgâr ve bulutlar emrine girer (Sebe 34:12), kuru değnek canlanır (Şuara 26:32-45; Araf, 7:107), taşlar elinde tesbih eder (Kadı İyâz, 1975, s. 1:304, demir elinde yumuşar (Sebe 34:10), erimiş bakır sel gibi akıtılır (Sebe 34:12), ateş yakmaz (Enbiya 21:69), pişmiş et zehrini haber verir (KS, 5581), ölmüş kemikler dirilir (Bakara 2:259), parmaklarından ordu su içer ve abdest alır (KS, 5591), yüzlerce kilometre ötedeki hadiseleri ekrandan seyreder gibi gösterir (KS, 4272). Parmaklarında taşların tesbih etmesi (Kadı İyâz, 1975, 1:303), asa vurulunca taşların su çıkarması (Bakara 2:60), denizin yarılması (Şuara 26:63), asanın ejderhaya dönüşmesi (Şuara 26:32), Ay'ın yarılması (Kamer 54:1-

2) vb. birçok örnekle cansız varlıklar peygamberlerin nübüvvetini tasdik ederek tevazularını göstermektedir.

Cansız varlıkların, bitki ve hayvanlara tevazuuna sıkça kullanılan bir benzetmeyle işaret edilecek olsa toprak insanlara güzel bir ders vermektedir. Mevlânâ Hazretleri; "Tevâzû ve mahviyette toprak gibi ol!.." buyurmuştur. Burada yapmış olduğu benzetme ile ayaklar altında ezilse bile, aslında toprağın canlı varlıklara en küçük mikroorganizmalara, bakterilere, hayvanlara ev sahipliği yapması, verimlilik göstermesi insanlara hayvanlara diğer canlılara hayat kaynağı olması ve toprak kirlenmiş hor kullanılmış olsa dahi temiz çiçek, sebze, meyve, bitki ve gıdaları sunup besin yatağı oluşturması ve tevazu misali göstermesi sebebi ile insanlara da toprak üzerinden öğüt verilmiştir (Mevlana, 2015, c. 3: b. 454-60). Burada her ne kadar misal verilmiş olsa da aslında cansız toprağın insana, çeşitli hayvanlara ve bitkilere tevazu gösterdiğine şahit olmaktayız. Bediüzzaman ise tevazuu örneklendirirken toprak gibi mahviyet benzetmesini kullanmıştır (1995d, s. 18).

Sıcaklık, sertlik ve yumuşaklık gibi meseleler de cansız varlıkların tevazu açısından canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkisine birer örnektir. "En güvendiğin salâbet ve hararet dahi Yaratıcın emri tahtında hareket etmektedir." (Bediüzzaman, 1995a, s. 661). Örneğin; ince nazik yapraklar sıcaklıktan etkilenebilmekte ancak diğer taraftan yeterli hararetin olması ham meyve, sebze ve başakları da olgunlaştırmaktadır. Soğuk, sıcak veya sertlik, yumuşaklık da örnekteki dengede verildiği üzere Yaratıcının emri ile faydalı veya zararlı olmaktadır.

Cansız varlıkların insanlara karşı tevazu tavırları üç türlü gerçekleşmektedir. İlki; insanın ihtiyaçları istikametinde Yaratıcının onlara verdiği vazifeyi yerine getirmek. Demirin çeşitli yararlar sağlaması açısından yaratılışı ve insanın hizmetine verilmesi (Sebe 34:10; Hadid 57:25) buna örnek verilebilir. İkincisi insana Yaratıcının Esma sıfatlarını ayna şeklinde yansıtmak ve göstermek. Yer ve gökteki her madde kendi şekilleri, vazifeleri ile insana Yaratıcının bir sıfatını gösterirler (Bediüzzaman, 1995b, s. 83 vd.). Üçüncüsü ise kibirlenen insan veya insan topluluklarını Yaratıcının izni ile âfetler şeklinde uyarmak ve helâk etmek (Bediüzzaman, 1995b, s. 12) şeklinde düşünülebilir.

Cansız varlıklar, şeytan ve cinlerin Yaratıcının izin verdiği daire içerisinde yaşama ve hareket etmesine müsaade ederler. Şeytan veya cinler bu dairenin dışına çıkmak istediğinde cansız varlıklarca taşlanarak (Mülk 67:5) tekrar kendisine müsaade edilen hareket alanına döndürülürler.

Tablo 5

Cansız Varlıklar Tevazu Tavırları 1

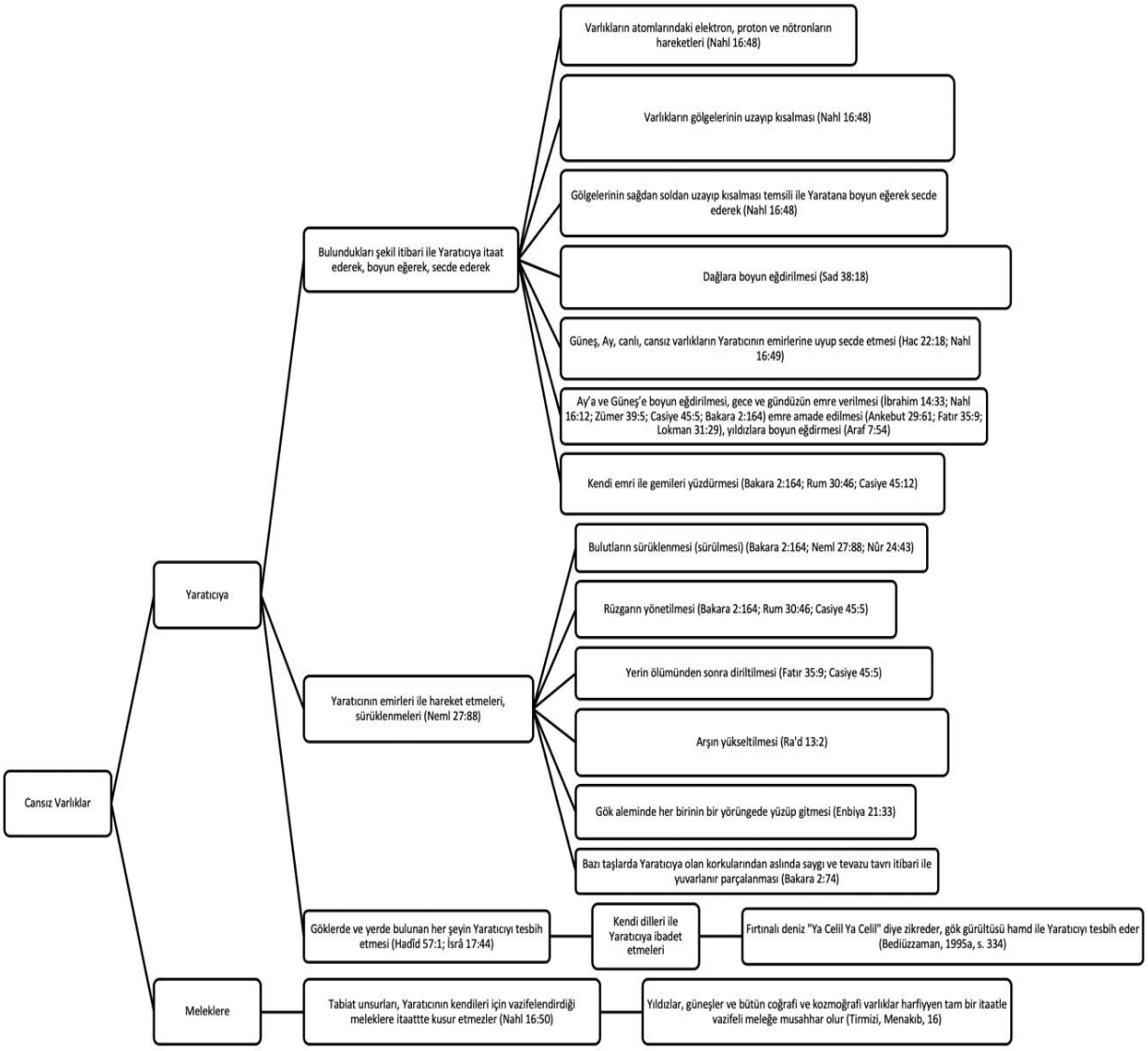

Tablo 6

Cansız Varlıklar Tevazu Tavırları 2

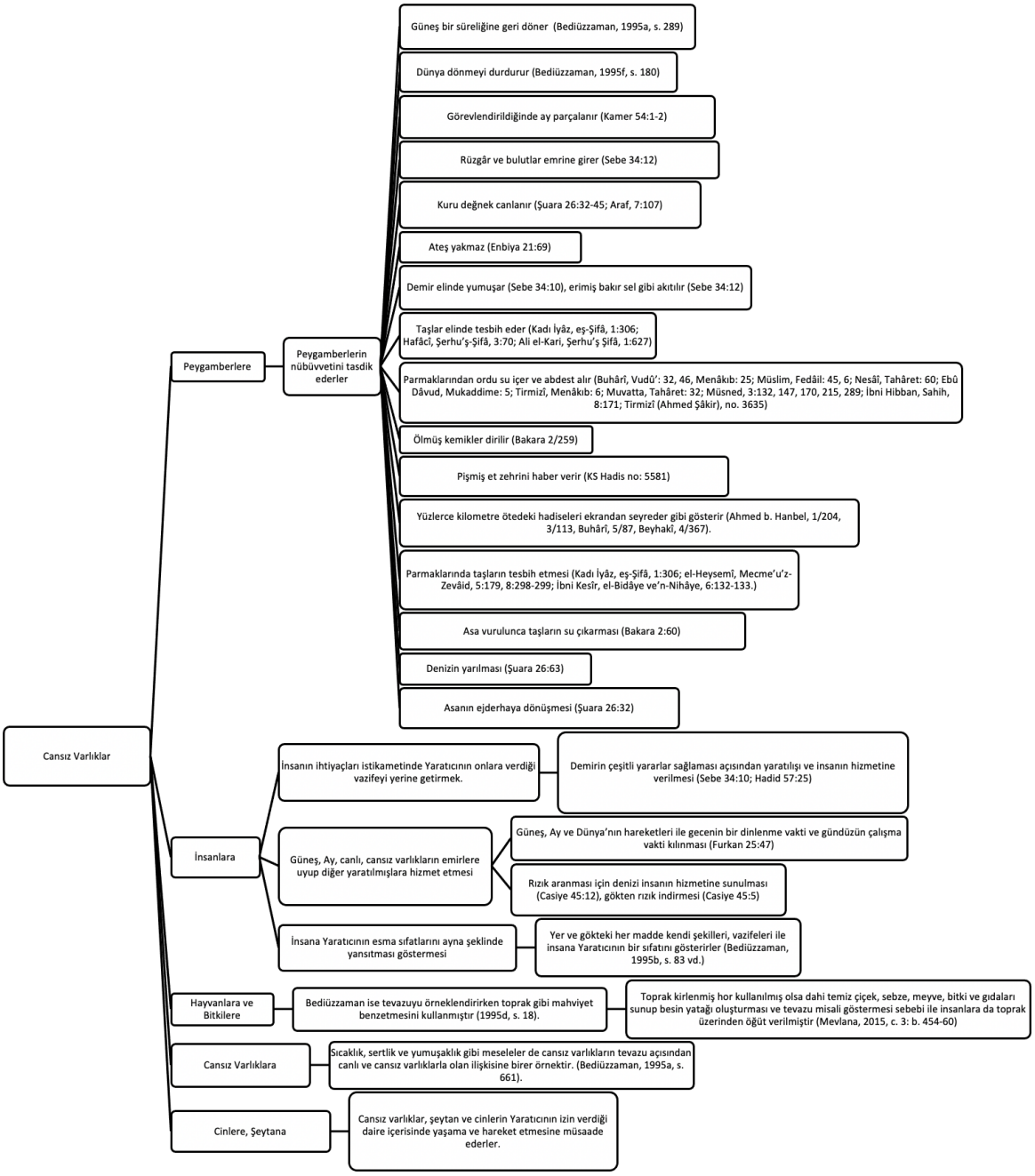

İnsan

Olumlu Tavır

Yaratıcıya karşı insanın olumlu tevazu tavrını inanç, ibadet ve muamelat şeklinde üç kısımda toplamak mümkündür. O'na iman etmek (Nisa 4:173-175), kulluk etmek (Nisa 4:36), O'ndan

korkup haşyet duymak (Nahl 16:50), ibadet etmek (Hac 22:35), O'na ortak koşmamak (Nisa 4:36), Yaratıcı anıldığı zaman kalbi titremek (Hac 22:35), şükretmek (Hac 22:35), Yaratıcının sevdiği hoşnut olduğu davranışlarda bulunmak (Nahl 16:50), yararlı işler yapmak, Yaratıcının kitabına uymak, benliklerinde gurur ve kibir ateşi sönmüş olmak (Hac 22:34), başına gelene sabretmek (Hac 22:35); namaz kılmak (Hac 22:35), başka ilahlar edinmemek (Hac 22:34), Yaratıcının koyduğu kanun ve kaidelere riayet etmek (Nahl 16:50), hal tavır ve davranışlarında alçak gönüllü olmak (Furkan 25:63; Furkan 25:72; Lokman 31:19), sadaka vermek, oruç tutmak (Ahzab 33:35), kendisine verilen nimetleri Yaratıcıdan bilmek (Hac 22:35; Bediüzzaman, 2008, s. 358) sayılabilir. Ayrıca olumlu tavır açısından, tevazu noktasında dikkat edilmesi ve dengede tutulması gereken iki önemli hassas nokta vardır; birincisi Yaratıcıya teşekkür etmek, şükretmek maksadı ile sahip olunan nimetler ile iftihar etmek; ikincisi ise sahip olunan nimetlere nankörlük etmek yani nimetin asıl sahibini unutmak yani küfran-ı nimette bulunmaktır (Bediüzzaman, 2008, s. 358). Bu ikisi de insanın Yaratıcıya karşı tevazu tavrına zıttır. Çözüm ise "nimeti yahut güzelliği açıkça söyleyerek, mülk edinmeden Yaratıcıya işaret etmektir. Yani sahip olunan nimetlere mütevazı insanın yaklaşımı başka bir tabirle olumlu tevazu tavrı iftihar ve nankörlüğe girmeyerek olmalıdır (Bediüzzaman, 2008, s. 358; Hac 22:35). Son olarak; dininden dönmemek, Yaratıcıyı sevmek ve Yaratıcının sevildiği olmak, diğer müminlere karşı da yumuşak olmaktır (Maide 5:54).

Kur'an-ı Kerim bazı ayetlerinde Yaratıcıya nasıl tevazuda bulunulacağına dair; Yaratıcıya inananların O'na secde ettiklerini, şükrettiklerini, O'nu tesbih ettiklerini ve kibirden uzak olduklarını bildirir (Secde 32:15; Hac 22:18). İnsanın Yaratıcının büyüklük ve yüceliğini kabul edip diğer mahlukatta olduğu gibi Yaratıcı 'ya karşı en güzel tevazu tavrı secdede bulunmaktır. Üstteki özelliklere sahip mütevazi insan; Yaratıcıya ve insanlara karşı vakar, asalet, hilm ve selam hali ile huşu, hudu ve itaat noktasında tavır gösterdiğinde Yaratıcının muamelesi ise şefkat, rahmet, merhamet ve kudreti ile olacağına (Nisa 4:175; Maide 5:54) ve böyle davrananların güzellikler ile müjdelendiklerine işaret edilmektedir (Hac 22:34).

Meleklere karşı insanın olumlu tevazu tavrı, Yaratıcının emri altında hareket ederek her hareketini yazan ve her şeyine muttali olan meleklerden utanmak şeklinde olur. Ayrıca melekler insanların emrine girmezler ve insanlar onları işlerinde istihdam ettiremezler.

İnsanın peygamberlere karşı tevazu tavrı onlara itaat etmek (Nisa 4:80; Nur 24:54; Muhammed 47:33) ve onları örnek almak ile olur. Kuranı Kerim'de Hz. Peygamber'in gönderilmiş bir delil, bir burhan olduğu buyrulmaktadır (Nisa 4:174) ve O'na sımsıkı sarılanların Yaratıcının rahmet ve

lütfuna nail olacağına işaret edilmektedir (Nisa 4:175). Kuranı Kerimde Peygambere itaat ile ilgili ayetler de bulunmaktadır. Bilhassa peygambere itaatin Yaratıcıya itaat ile birlikte vurgulandığı da görülmektedir (Nur 24:54; Muhammed 47:33; B2957 Buhârî, Cihâd, 110; M4747; Müslim, İmâre, 32; Nisa 4:80). Bu ayetlerden çıkarımlar ile insanın peygamberlere karşı tevazu tavrında onlara itaat etmek, onları örnek almak ile tevazu tavrı gösterip, onların ışığında Yaratıcının lütuflarına nail olmak müjdelenmiştir.

İnsan, cansız varlıkların Yaratıcıyı tesbih ettiğini bilir. Onları ihtiyacı ölçüsünde ve amaçlarına uygun bir şekilde kullanır. Demiri eritir, taşlardan kendine ev yapar, petrolü kullanır vb. Ayrıca bu maddelerden bazı ilaçlar üretir. Ayrıca taştan ve diğer maddelerden sanat eserleri ortaya koyar. Bunlardan musiki eserleri meydana getirir. İlaçlar gibi çeşitli cansız varlıkları kendi psikolojik ve fizyolojik hastalıklarında kullanabilir. Cansız varlıklardan havayı iletişimde ve sanatta kullandığı gibi havanın sesleri dalgalandırması vesilesiyle mûsıkî üretip psikolojik ve hatta bazı fizyolojik hastalıkları iyileştirmede de kullanır. Bunlar ve bunlara benzer örnekler insanın cansız varlıklara karşı tevazu tavrı olarak sayılabilir.

Hayvanlar ve bitkilere karşı insanın olumlu tevazu tavrı hayvanların insanlara belli daireler içinde birer hizmetçi olduğunu bilmesi ve onlara Yaratıcının birer emaneti gibi bakıp eziyet etmemesi olarak cereyan eder. Onlardan helal kılınan bazılarının etlerini belli çerçeveler içinde tüketebilir (Bakara 2:172; Mâide 5:1-4; Hac, 22:28-30). Bunu da Yaratıcının kendisini rızıklandırması olarak bilip Yaratıcıya teslim olur. Hayvanlara karşı cebbar ve kibirli davranmaz (Hac 22:34). Derileri, yünleri ve terslerinden vb. değişik ihtiyaçlarını gidermek üzere faydalanır.

Kendinde var edilmeyen ancak hayvanlarda bulunan bazı hususi özellikleri de kendisi için kullanabilir. Örneğin; kediler gibi bazı hayvanlardaki zelzeleyi önceden hissetme kabiliyeti (Karadeniz, 2007) kuşları harplerde ve haberleşmede kullanım (Kiriş Avaroğulları ve Topal, 2017), kaz ve köpekleri bekçilikte diğer bazı hayvanları arama kurtarma faaliyetlerinde kullanma gibi.

İnsanın diğer insanlara karşı olumlu tevazu tavrı yakın çevresinden başlar. Kuranı Kerimde geçen ayetlerde olumlu tevazu tavrı şu şekilde ifade edilmiştir: Ana-babaya karşı tevazusu, onlar küçüklüğümde nasıl ihtimamla yetiştirdiler ise onların yaşlılık zamanlarında tevazu göstererek merhametle şefkatle davranmak (İsra 17:24). Akrabaya, yakın ve uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa (eşlere), yolda kalmışa ve elinin altında sahip olduklarına (köleye, cariyeye, işçilere) iyilikle muamelede bulunmak (Nisa 4:36). İnsan etrafındaki yetimlere, miskinlere (Nisa 4:36)

yardımda bulunup, onları kollayıp gözetmelidir. Diğer insanların malına göz dikmemek, kendi elinde olmayanlardan dolayı üzülmemek ve müminlere karşı alçak gönüllü olmaktır (Hicr 15:88) diğer bir nokta ise insanlara Yaratıcının onlara verdiği şeylerden Yaratıcı yolunda harcama yapmaktır (Hac 22:35).

İnsan etrafındakilere karşı hal hareket ve davranışlarında ise tevazu tavrı şöyle ifade edilmiştir; mütevazi insan büyüklük taslamaz, fesatçılık ve bozgunculuk peşinde olmaz ve günahlardan sakınır (Kasas 28:83), yürüyüşünde mütevazi (alçak gönüllü) olur, sesini alçaltır (alçak sesle konuşur) sesini yükselterek eşek sesine benzetmez (Lokman 31:19), diğer insanlara karşı mütevazi olur (Ahzab 33:35), başkalarına karşı ırzlarını korur (Ahzab 33:35).

İnsanın zalimler ve büyüklenenlere karşı tevazu tavrı, cahiller (Hakka ve diğer mahlukata tevazu açısından olumsuz tavırlar içerisinde olan kimseler) kendilerine laf attıklarında "Selam!" deyip geçmek (Furkan 25:63) ve hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmamak (Maide 5:54) kâfirlere karşı ise onurlu ve şiddetli olup ve onlarla Yaratıcı yolunda mücahede etmek (Maide 5:54) şeklinde olur. Birileri istediği için veya kendi menfaatleri için yalan şahitlik etmez, boş söz ve işlere rastladıklarında ise vakarla oradan geçip giderler (Furkan 25:72).

İnsanların cinlere karşı olan tevazu tavrı ile ilgili, insanlarla cinler arasında zaman ve mekân buudu bakımından ciddi farklar bulunduğu (Gülen, 2011a, s. 195) bilgisi ile yaklaşılmalı ve bu hesaba katılarak hareket edilmelidir. Bu farklılıkları kullanma imkânının olabileceği Hz. Süleyman kıssasındaki mucizelerden anlaşılmaktadır (Enbiya 21:82). Cinlerin dalgıçlıktaki maharetleri insanca kullanılıp deniz diplerindeki zenginliklerin çıkarılmasına imkân verebilecektir (Sad 38:37-38). Cinlerin haberleşmede kullanılması da mümkündür (Enbiyâ 21/82; Gülen, 2011f, s. 108). Aynı zamanda cinlerin (Sebe 34:13) ayette işaret edildiği gibi Hz. Süleymanın onlara dilediğince kaleler, heykeller, havuzlar kadar (geniş) leğenler, sabit kazanlar yaptırmasından hareketle insanların cinleri güzel sanatlar ve edebiyatta da istihdam edilebilecekleri anlaşılmaktadır (Enbiyâ 21:82; Neml 27:17,39; Sebe' 34:12; Sa'd 38:37). İnsanların cinlere karşı tavrında bilmesi gereken hususlardan biri; insanın bazı hayvanların kılığına girebilen cinlerin olduğunu bilmesidir ve ona göre davranması gerekir.

İnsanın cinlerin şerrinden de korunması gerekir. Diğer türlü insan cinlerin oyuncağı hâline gelebilir. Bunun için manevî donanım ve iç-dış bütünlüğü ve "dilden dua eksik edilmemelidir" (Gülen, 2011a, s. 198) Yaratıcıya bazı dualar vesile ederek sığınmak (KS, 4029), Ayet'ül-Kürsî'yi (Bakara, 2:255) okumayı ahlak edinmek ve sabah-akşam cinlerden korunmaya matuf duayı

okumak (KS, 4030), gerektiğinde bir an önce gusletmek (Mâide 5:6), kadınların özel dönemlerinde hiç olmazsa "namaz abdesti alarak, namaz kılamasalar dahi vakit içinde namaz kılınacağı süre seccade üzerinde kıbleye müteveccih olarak oturmaları" (Gülen, 2011c, s. 29) onlardan korunma yollarındandır.

İnsanların şeytana uyması, onun emirlerinin nefsine fısıltılarının dinlenmemesi, bunlara karşı korunması gereklidir. Mütevazi insanın şeytana karşı tavrı vesvese ve desiseleri dışında davranması ve onun bu hilelerine geçit vermemesidir. Şeytanın insan üzerindeki bu etkilerini kaldırmak için yapılacak olanlar şöyle sıralanabilir; Yaratıcıya secde etmek ve yemek yerken (KS, 3891), tuvalete girerken (KS, 6081), Yaratıcıya sığınmanın yanında tembelliği terk etmek (Gülen, 2011d, s. 222), ahde vefa göstermek (Bakara 2:40), Yaratıcının koyduğu dinin emirlerine uymak (Muhammed 47:7), iyi insanlarla birlikte olup yalnız kalmamak, iyi arkadaşlarla vakit geçirmek (Gülen, 2011d, 207-214), şeytanın vesvese ve desiselerinden uzak kalmaya çalışmak (Gülen, 2011d, s. 105, 128, 130) ve bu tür şeytanın vesveselerini en baştan ortadan kaldırmaya gayret etmek (Gülen, 2011a, s. 214 vd.), vaaz u nasihat dinlemek (Gülen, 2011d, s. 213-214), sürekli dini hayatta kendini yenilemektir (Gülen, 2011d, s. 180). Bu davranışlarda bulunmak mütevazi bir insanın şeytanın boyunduruğu altına girmemesi için sergilenmesi gereken tavırlara örnektir.

Tablo 7

İnsanın (Olumlu) Tevazu Tavırları 1

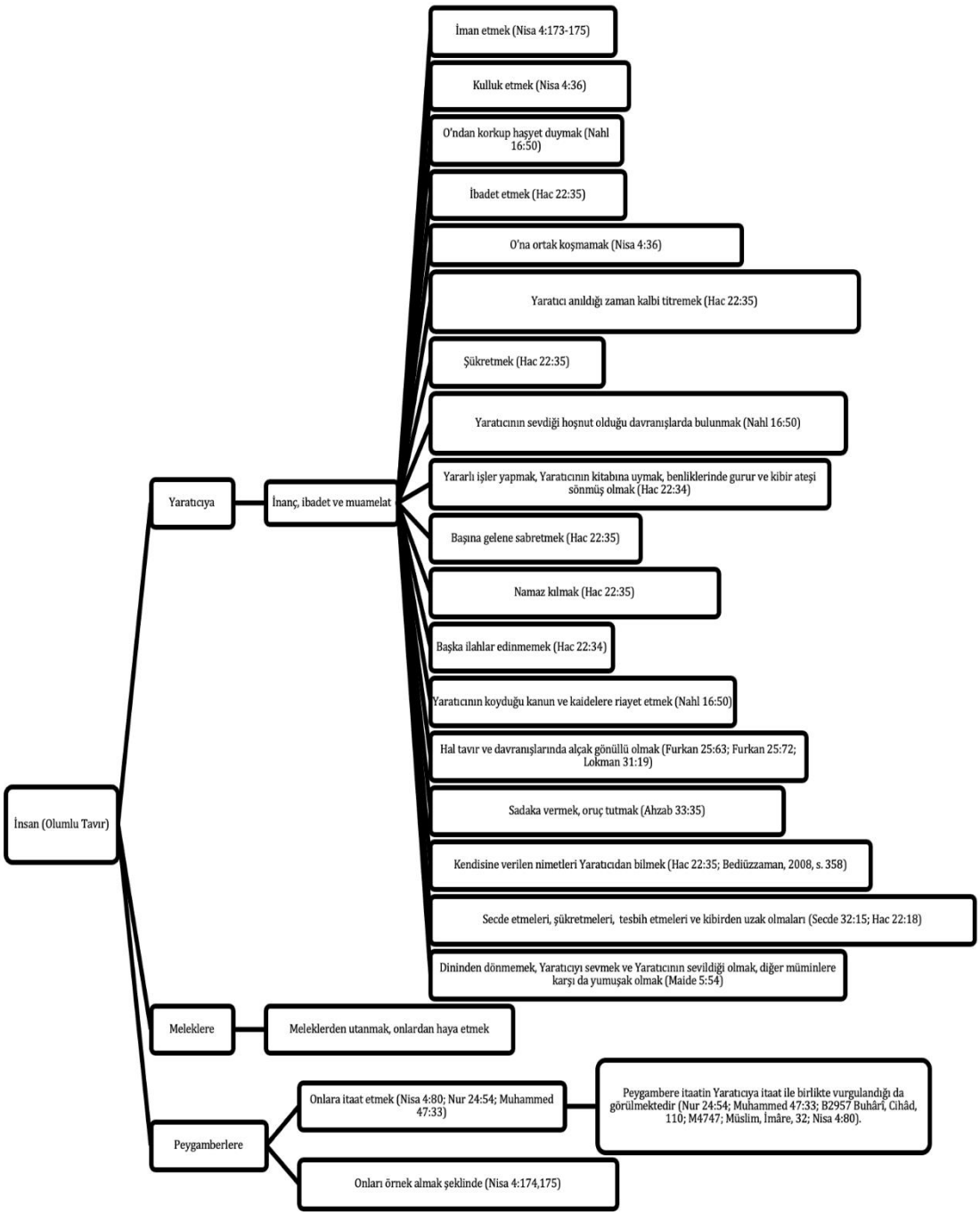

Tablo 8

İnsanın (Olumlu) Tevazu Tavırları 2

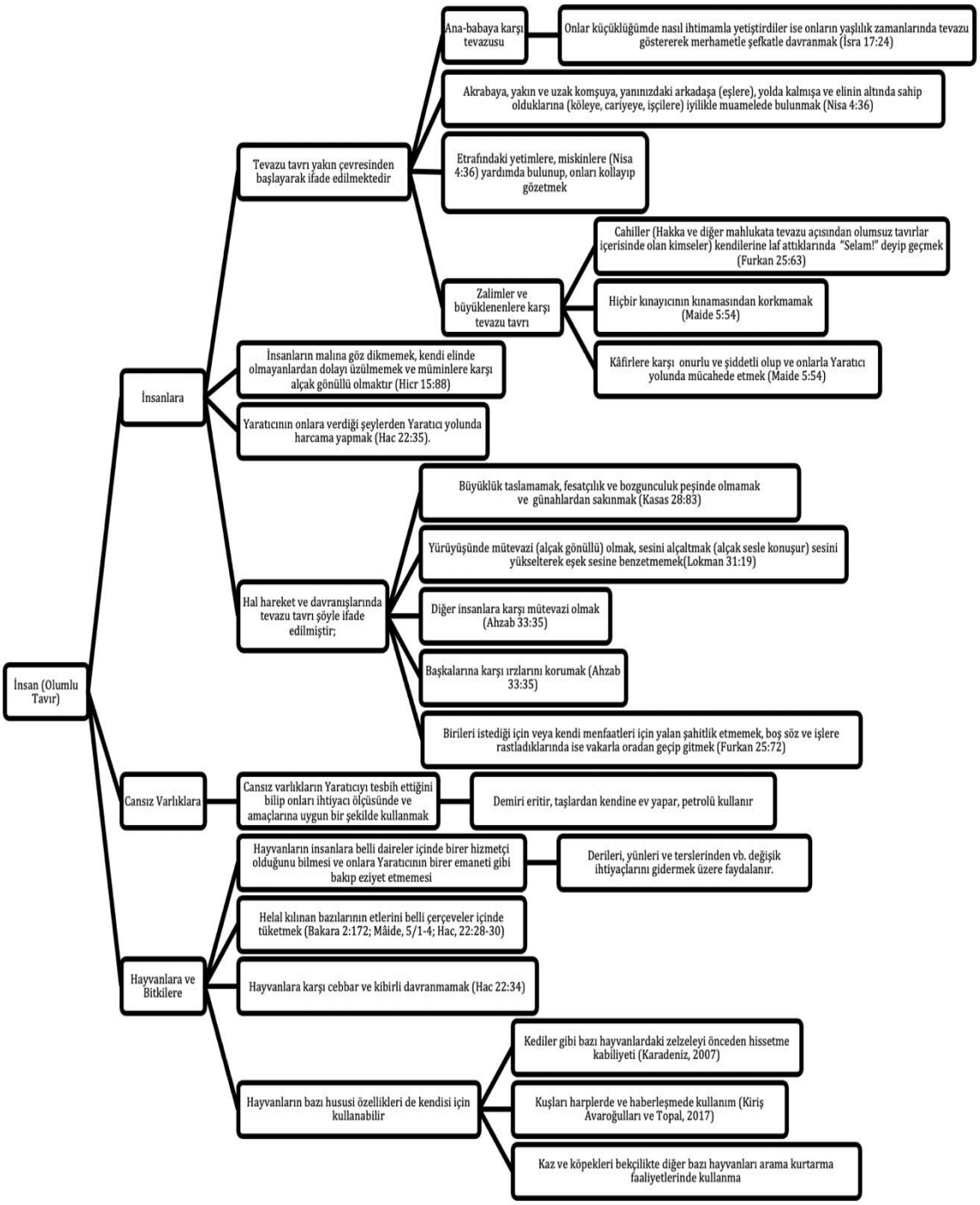

Tablo 9

İnsanın (Olumlu) Tevazu Tavırları 3

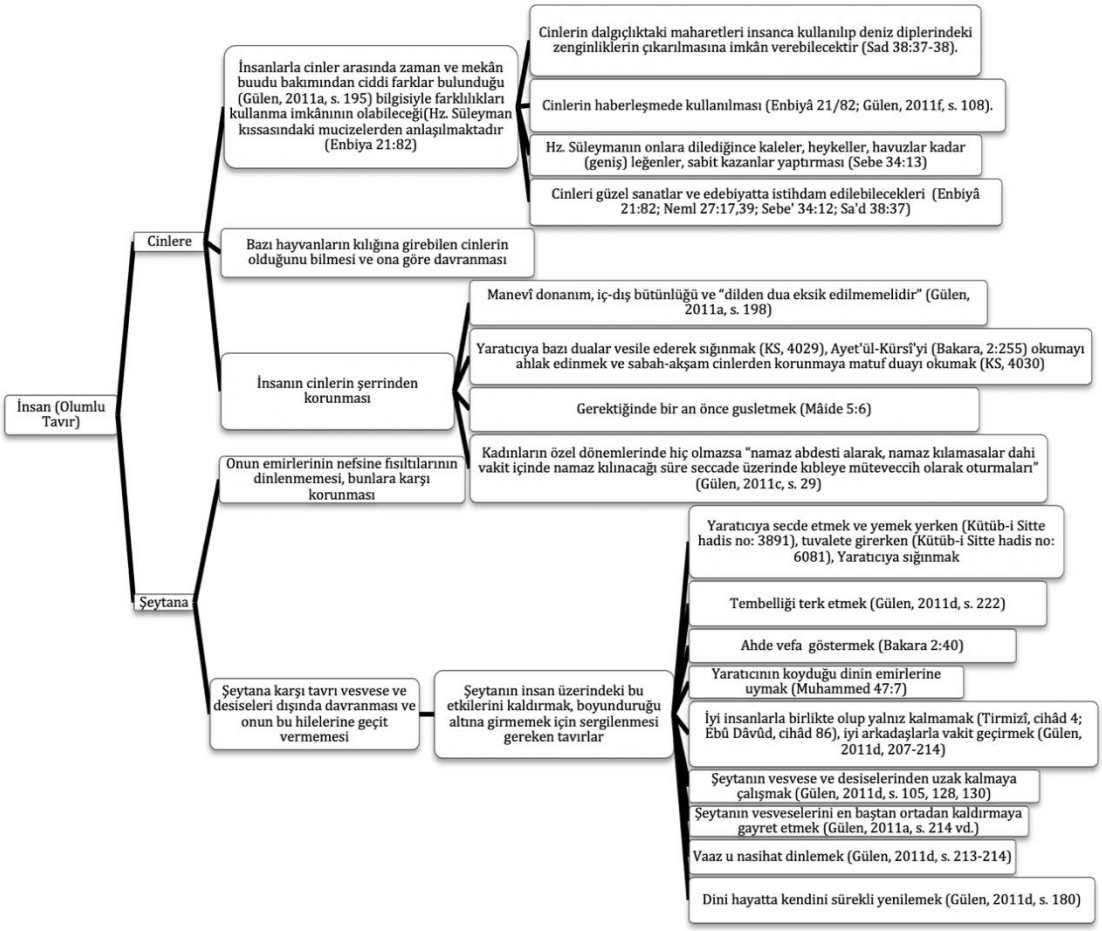

Olumsuz Tavır

Kibir, genelde tevazu kavramının zıddı olarak kabul edilir. İnsanın Yaratıcıya karşı kibir tavırları genellikle tevazuun veya alçakgönüllülüğün zıttı olarak ele alındığında Kuran-ı Kerimde şöyle geçmektedir; Yaratıcıya kulluk etmekten çekinmek yani kulluk etmemek başka bir tabirle kendini geçici dünya lezzetlerine kaptırmak ve bir manada bu dünya lezzetlerine kulluk etmek (Nisa 4:173) olarak ifade edilmiştir. Kibirli davranış Yaratıcının nazarında hoş değildir, Yaratıcı insandan kendi

acizliğini bilmesini, gerçek güç, büyüklük ve azametin kimde olduğunu bilmesini ister (Nisa 4:173).

Kuranı Kerimde kibirli insan; inkâr, asilik, gurur, kendini beğenmişlik, kıskançlık, asabiyet, tamahkarlık tavrı sergilemesi ile Yaratıcı tarafından ikaz edilmekte (Nisa 4:173), kibirlenenlerin ahiret yurdunda mekanlarının cehennem olacağını (Nahl 16:28-29), kibirli insanların Yaratıcının sevgisinden mahrum olduklarını bildirmektedir (Lokman 31:18). Tek ilaha inanmamak, ahireti inkâr etmek ve kibirlenmek, insanın tevazu açısından Yaratıcıya karşı olumsuz tavırlarındandır (Nahl 16:22). Yaratıcı insanların içlerini bilir kiminin tevazu ile kiminin kibir ile hareket ettiğini bilmektedir (Nahl 16:23). Kuranı Kerimde mütevazi insanın davranışlarına dair işaret edilen; nasıl yürümeli nasıl davranıp nasıl konuşmalıyız gibi olumlu tavırların yanında, kibirli davranılmamasına dair net ifadeler de mevcuttur. Örneğin, kibirli yürüme, çalımlı yürüme, büyüklük taslama, insanlardan yüz çevirme, kendini beğenme, kibirle kasılma, övünüp durma vb ifadeler vardır (İsra 17:37-38; Lokman 31:18; A'raf 7:146 vd). Bütün bu ve benzeri başka ayetler kibirlenmenin ve böbürlenmenin tevazu bakımından olumsuzluğunu, Yaratıcı nazarında yanlışlığını ortaya koyar.

Kibir, insanı mecazi manada kör eder. Kendisine iyilik yapanı ve nimet vereni görmesine engel olur. İnsana zaaf ve acziyetini unutturur. Dünyada ebedi kalacağı tevehhümü aşılar. Bu bakımlardan kibir insanın kalbini iyilik ve güzelliğe ve dolayısı ile tevazuya kapatır.

İnsanın en yakınlarından başlayarak anne baba, kendi ailesinden ve yakın çevresindeki diğer insanlarla olan olumsuz tevazu tavrı, ihsan şuurunda olmadan (Nisa 4:36; Kitab-ı Mukaddes, Deuterokanonik, Sirak 3:51) yaptığı davranıştır. Yetimler, miskinler, yakın ve uzak komşu, yanınızdaki arkadaş (eşler), yolda kalmışlar ve insanın elinin altında sahip oldukları (köle, cariye, işçiler) da ihsanla davranılması gereken diğer insan tabakaları olarak sayılmaktadır. Aksi durum muhsin insanın tavrı olmayacağı için kibir ve övünme olarak (Nisa 4:36) tavsif edilmektedir. İhsan şuuruna sahip olmayan bir kimsede kibir ve övünme meydana gelir. Böyle kimseler diğer insanlara karşı kibrini onlardan yüzünü çevirerek ve yeryüzünde çalımlı çalımlı yürüyerek gösterir. Bu şekilde kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri Yaratıcı asla sevmez (Lokman 31:18). Onlar başkalarının malına göz dikerler (Hicr 15:88), iman edip iyi faydalı işler yapmazlar (Nisa 4:173) ifadeleri de olumsuz tevazu tavrının örnekleridir.

İnsanın meleklere karşı olumsuz tavrı onlara inanmamak, cinsiyet atfetmek, vazifelerinden ötürü onlara kötü tabir ve ifadeler kullanmak şeklinde olabilir (Nisa 4:136; Bakara 2:98,177,285).

Peygamberin varisi olan veya vazife verdiği insanlara itaat etmemek de tevazu açısından yanlış olup Yaratıcıya ve peygamberine isyan sayılır (B2957 Buhârî, Cihâd, 110; M4747 Müslim, İmâre, 32; Nisa 4:80).

İnsanların cansız varlıkları sorumsuzca harcaması, israf etmesi, onları şuursuz görmesi olumsuz tavırlara örnek verilebilir.

Bitki ve hayvanların canlı varlıklar olduğu, Yaratıcıyı tesbih etmeleri ve yaratılmasında bir hikmet olduğundan, onlara zarar vermek, israf etmek, hor kullanmak tevazu tavırlarına terstir. Hayvanlara zulmetmek, beslenme için eti yenmeyen hayvanları tercih etmek, yük taşıyan hayvanlara normalden fazlasını yüklemek, canlı hayvanın bedeninden bir şey kesmek, hayvanların yüzlerini dağlama ve damgalamak, canlı hayvan bedenini hedef tahtası edinmek, sırtlarından inmeden konuşmak, uzun süre sohbet etmek (Canan, 1988, 6:289-312, 17:417) gibi meseleler insanların hayvanlara karşı olumsuz tavırları arasında gösterilebilir.

Bitkilere verilen doğrudan zararların yanında dolaylı verilen zararlar da olumsuz tavırlara örnektir. Örneğin; hava kirliliği, su kirliliği, çevresel zararlar, kimyasal ve radyasyon etkisi ile insan bitkilere dolaylı olarak kalıcı veya geçici zararlar vermektedir. Bu durumlar da olumsuz tavırlarındandır.

İnsanın cinlere karşı olumsuz tevazu tavrı onlardan gayp haberleri almaya çalışmak (Cin 72:26) ve zararlarından korunmak için onlara sığınılması (Cin 72:6; Nahl 16:99-100) gibi meselelerde kendini gösterir. Cinlerden korunmamak (Gülen, 2011f, s. 188 vd.), onların yiyecekleri olan tezek veya kemiklerle temizlenmek (Canan, 1988, s.s. 6:230; Gülen, 2011f, s. 177) de insanların cinlere karşı olumsuz tavırlarındandır.

Şeytana bakan yönü ile insanın olumsuz tevazu tavrı; şeytanın vesvese ve desiselerine kanıp onu takip etmesidir. Bu olumsuz tavırlara şeytanın insan üzerindeki tesirleri örnek gösterilebilir. "Cünüplük, hayız, nifas halleri, abdestsizlik, su-i edep içinde gafilâne davranışlar sergileme gibi durumlar" (Gülen, 2011a, s. 203), "ruh bozuklukları ve fizyolojik olmayan cinnetler, ekseriyetle" cin ve şeytanların mü'minlere musallat olmalarına imkân verir. Bu durum daha ziyade "onların bazı manevi yönlerden açık ve zayıf olmasından kaynaklanmaktadır". Ayrıca "habis cinler ve şeytanlar, her çeşit günahı alet olarak kullanırlar" (Gülen, 2011a, s. 307). İçki, kumar ve fuhuş, onların sıkça kullandıkları aletlerdir (Gülen, 2011a, s. 307). Bu günahları irtikab edenler, şeytan tuzağına düşmüş sayılırlar. İnsanın gusletmesi gerektiği durumlarda bunu tehir etmesi "ilâhî sıyaneti inkıtaya uğratabilir" (Gülen, 2011c, s. 29).

Tablo 10

İnsanın (Olumsuz) Tevazu Tavırları

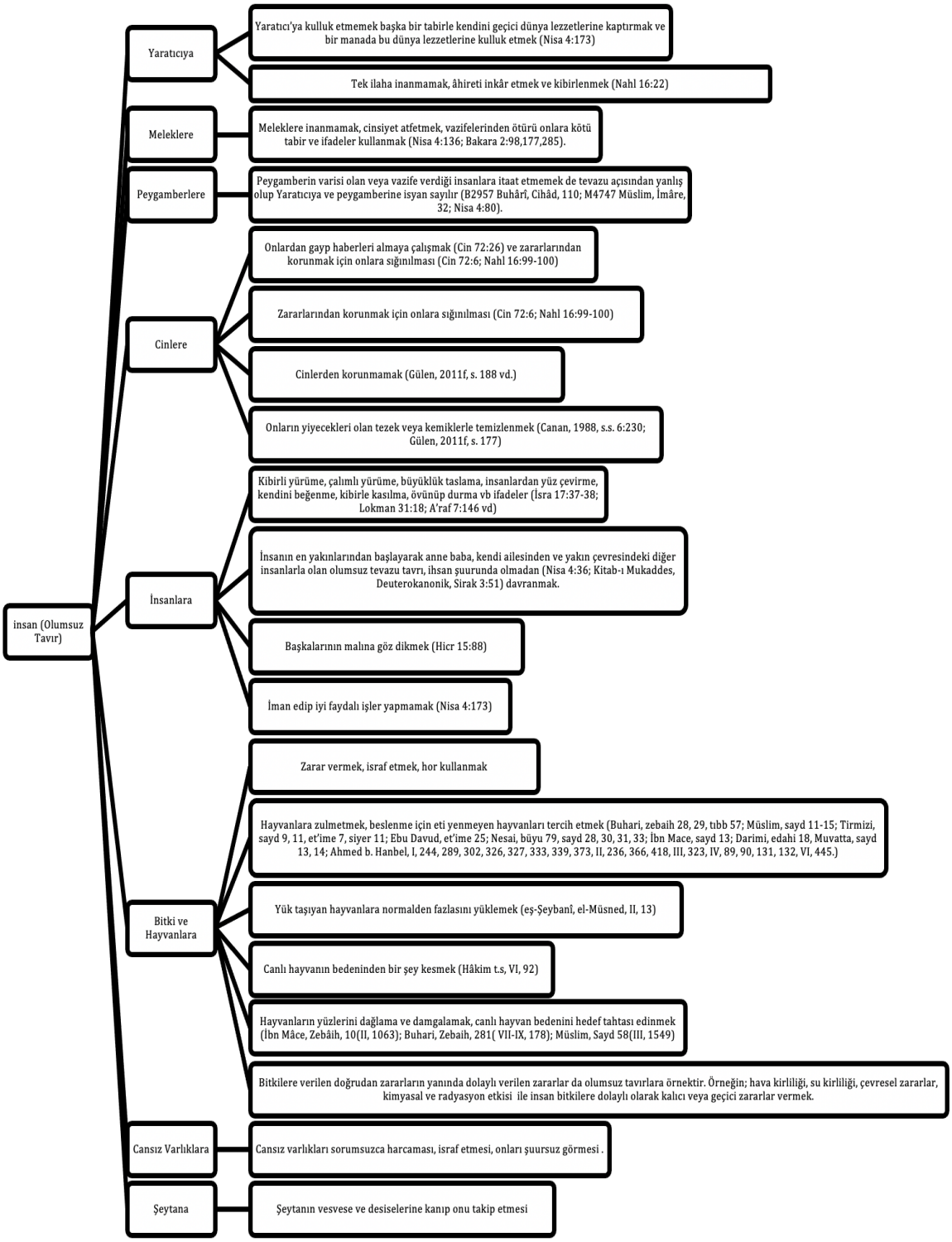

Cinler

Cinlerin tevazu tavırları, kendilerine tanınan alan içerisinde uygun tavırlar sergilemeleri yahut tam tersi alanlarının dışında davranışlarda bulunmaları şeklinde incelenebilir.

Olumlu Tavır

Cinlerin insanlar gibi Yaratıcıya karşı olumlu tevazu tavırları mutlak ibadettir (Zariyat 51:56) Kuran-ı Kerimde geçen şekli ile cinlerin olumlu tavırlarını şöyle sıralanabilir; Kuranı kabul ve tasdik ederler, Yaratıcı 'ya itaat eder, şirk koşmazlar, Rablerinin şanının yüceliğini tanırlar (Cin 72:1-7) bunlar cinlerin olumlu tevazu tavırlarındandır.

Cinlerden bir kısmı bazı peygamberlere hem ümmet hem de işçi olmuşlardır. Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırlardı. Onlardan kim emrimizden saparsa, ona ateş azabı tattırırdık (Sebe 34:12). Kur'ân'da, cinlerin Hz. Peygamberden Kur'ân dinledikleri ve cinlerin, "Ey kavmimiz, doğrusu biz Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, Hakk'a ve doğru yola ileten bir kitap dinledik, dediler." (Ahkaf 46:29) dedikleri anlatılır. Hadis kitaplarında da onlara Kur'ân okunduğu ve dinin tebliğ edildiğine dair muhtelif rivayetler bulunmaktadır (İbn Kesîr, t.y.).

Gülen'in İmam Şiblî, Ebû Ya'lâdan aktarımıyla; cinler ve şeytanlar kendi kendilerine şekil değiştiremezler. Buna güçleri yetmez ancak Yaratıcının kendilerine öğrettiği kelime ve isimlerden âdeta şifre vazifesi yapan birini söylediklerinde, Yaratıcı onları bir şekilden diğer şekle, bir hâlden başka bir hâle sokar. Kendi kabiliyetleri ile yapmak isterlerse bünyeleri parçalanır ve hayatiyetlerini kaybederler (Gülen, 2011f, s. 175).

Cinler, insan kılığında görünebilecekleri gibi, hayvan şeklinde de görünebilirler. Yılan, akrep, sığır, merkep ve kuş kılığına girdikleri de anlatılmaktadır (Gülen, 2011, s. 174). Nitekim, Nahle Vadisinde Hz. Peygamber (sav), onlardan biat kabul ederken, akrep ve köpek gibi herhangi bir hayvan kılığında görünmemeleri veya kendi suretlerinde, ya da daha başka munis bir surette tezahür etmeleri teklifinde bulunmuştur (Gülen, 2011f, s. 105). Bu bir bakıma iki ayrı taifenin, iki ayrı cinsin veya iki ayrı sınıfın mukavelesi gibiydi ki, onun bu teklifine karşı cinler de "Ümmetin her şeye besmele çeker, her şeyi kapatır ve muhafaza ederse, biz onların yiyecek ve içeceklerinden ne yer ne de içeriz." şeklinde söz vermişlerdi.

Tablo 11

Cinlerin (Olumlu) Tevazu Tavırları

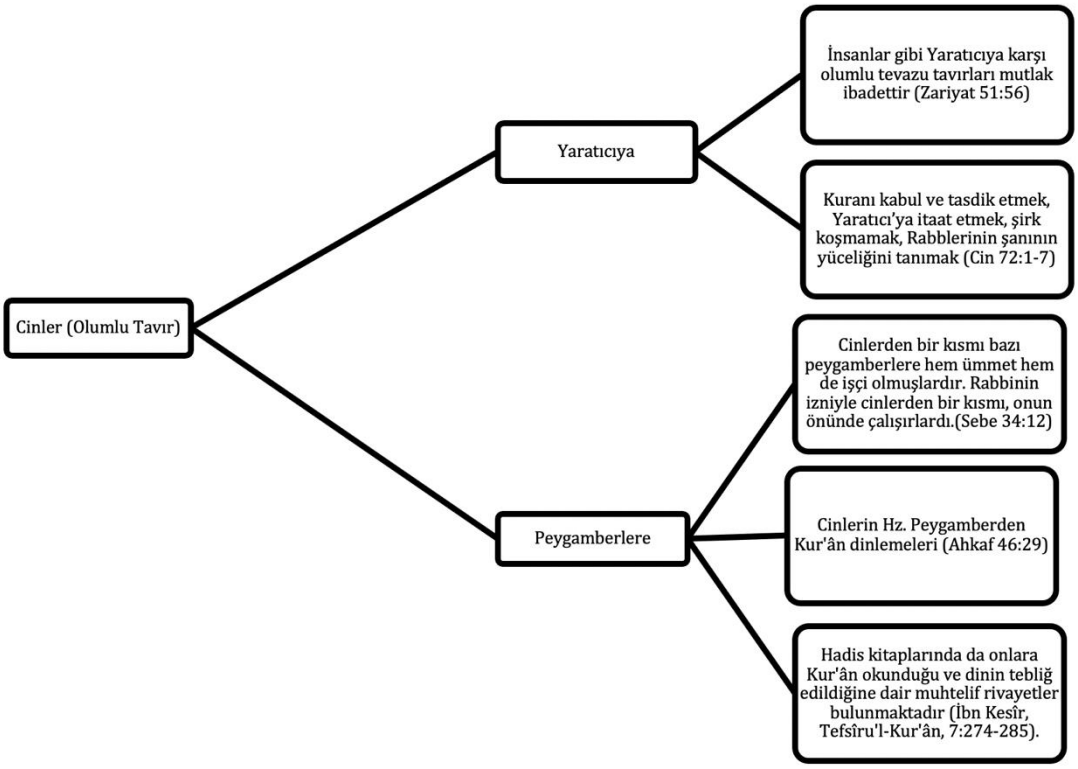

Olumsuz Tavır

Cinlerin Yaratıcıya karşı olumsuz tevazu tavırları; O'na inanmamak ve Yaratıcının çizdiği sınırların dışında hareket etmektir (Cin 72:1-7). Ayrıca cinler meleklerin kılığına da girebilmektedir.

Cinler, maddeye nüfuz edebilecek mahiyette olup latîf, görünmeyen, tesir ve nüfuz kabiliyetine sahip varlıklardır. Cinler, "şeytan**,** insanların kanının dolaştığı yerde dolaşır!" ifadesinden mülhem sanki alyuvarlaşır veya akyuvarlaşırmış gibi "insanın fizyolojik yapısına tesir edip, çeşitli zararlara yol açabilir; damarlara ve beynin merkezî noktalarına müdahale edebilirler (Gülen, 2011f, s. 184-186). Bu noktada şeytan ve cinler, doğrudan doğruya kanser ve sara gibi fizyolojik bazı hastalıklara da sebep olabilir, belki de cinler, beyinde bir kısım guddelerin normal çalışmasına ve fonksiyonlarını icra etmelerine mâni olabilmekte, habis ruhlar, insan aklını bozma ve sinir

sistemine tesir edip, cinnete yol açmada da tesirli olabilmektedir. Bu şekilde bazen de insanda çılgınlığa yol açmaları da mümkündür (Gülen, 2011f, s. 186)

Cinlerden olan şeytan da insan kılığına girebilir. Bedir Savaşı öncesi Necidli bir yaşlı suretinde (İbn Sa'd, 1997, 1:227). Ganimetlere nöbetçilik yapan bir sahabenin şeytanı ganimete zarar vermek isterken yakaladığı ve onun yalvarıp yakarması karşısında da salıverdiği (B2311 Buhârî, vekâlet 10) gibi siyerde örnekleri görülmektedir.

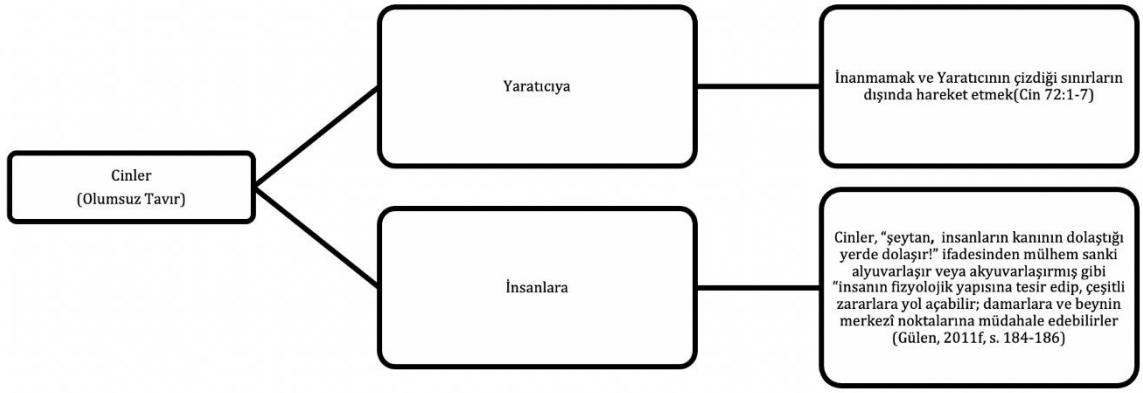

Tablo 12

Cinlerin (Olumsuz) Tevazu Tavırları

Şeytan

İlahi huzurdan kovulmuş (Hicr 15:34) ve lanetlenmiş olan şeytan (Nisâ 4:118-119) ile ilgili tevazu noktasındaki tavır, kibir ve inattır (Sad 38:74). Şeytan, kibir ile Yaratıcıya karşı gelmiş ve O'nun sözüne itaat eden olmamıştır (Sad 38:74). Yaratıcının insanı yarattıktan sonra secde emrini (Sad 38:72), vermesi ile meleklerin hepsinin birden tevazu ile secde ettiği (Sad 38:73) fakat şeytanın kendini ateşten yaratılmış olarak üstün görüp kibirlenip secde etmediği (Sad 38:76) Kur'an-ı kerimde anlatılır. Tevazuda tavrın olumlu ya da olumsuz olmasında dikkat edilmesi gereken iki önemli nokta vardır: Tahdis-i Nimet ve Küfrân-ı Nimet. Tahdis-i Nimet; Cenab-ı Hakk'a karşı şükrünü edâ etmek ve teşekkür etmek maksadıyla nâil olduğu nimeti anlatmak, onunla sevincini ve şükrünü bildirmek. Küfrân-ı Nimet ise; Nîmete nankörlük etmek. Nîmeti kullanırken, nîmetin sâhibini unutmak. Yaratıcı teâlâya verdiği nîmet ile âsî olmak yâni nimeti yerli yerinde

kullanmamaktır. Şeytanın meleklerle ayrıldığı nokta bu olmuştur. Şeytan kendine verilen nimetleri kendinden bilip kaybetmiş melekler ise şükredip kazanmışlardır. Şeytan Yaratıcıyı bildiği ve hatta kendisine verilecek cezayı bildiği halde kibri onu inada götürmüştür. Olumsuz sonuçları bilinmesine rağmen kibirde inada devam etmek olumsuz tevazu tavrının zirvesidir. Bu durumda olan biri artık temerrüd etmiş sayılır. Şeytan da temerrüd edenlerin öncüsüdür.

Şeytanlar, melekleri kendilerine rakip olarak görür. Çünkü kendisi inadından itaat etmezken melekler itaat etmiş ve kazanmışlardır. Meleklerin kazanmış olmaları şeytanı çileden çıkarmakta, onları çekememekte ve onlara düşmanlık beslemektedir. Bu düşmanlığın neticesi olarak da onların insanların iyiliğini istemelerine mukabil insanları ve cinleri yoldan çıkarmak için amansız bir mücadele içine girmiştir.

Peygamberler şeytanların dünyadaki en büyük hasımlarıdır. Çünkü peygamberler iyiliğin, Yaratıcının emirlerinin en önde olan temsilcileridir ve bu yönüyle şeytanların yaptığı tahribatın en önemli düzelticileridir.

Şeytanın cansız varlıkları belli ölçüde etkileme kabiliyeti vardır. “Şeytanın tahtı deniz üzerindedir.” ifadesinden belli bir denizde etkili olduğu düşünülebilir (Gülen, 2011b, s. 231). “Ecinni ve şeytan taifesi buraya hükmetmekte, gemi ve uçakların elektronik cihazlarını çalışmaz hâle getirerek onları batırmaktadır” (Gülen, 2011b, s. 150). Aynı şekilde nardan yaratılan şeytanın elektronik cihazları bozabileceği düşünülebilir *(*Gülen, 2011b, s. 231).

Şeytanın insana karşı tevazu tavrı tamamen olumsuzdur. Yaratıcıya karşı gelerek O’nun kullarını saptıracağı, yoldan çıkaracağı (A'raf 7:17) buyurulmaktadır. Şeytan tevazuun zıddı yani kibir tavrı ile Yaratıcıya karşı gelmiştir ve hatta insanların hırslarını tahrik ederek (A'raf 7:17), benliklerini yücelterek (A'raf 7:17), hakikati inkâra sürükleyerek (A'raf 7:17), saptırıcı fikirlerle gizli şirke yönelterek (A'raf 7:17; Hicr 15:39-40), Yaratıcıdan alıkoyacak şeyleri ilham ederek (A'raf 7:17), kötülükleri güzel/süslü göstererek (A'raf 7:17) onları, tevazuda dikkat edilmesi gereken noktalarından biri olan, küfran-ı nimet yani nimete nankörlük ettirerek şükürsüzlüğe sevk etmeyi (A'raf 7:17) kendine görev edinmiştir, bunlar şeytanın tavırlarındandır.

Kur'an-ı Kerim'deki, "Şeytanın hilesi çok zayıftır." (Nisa 4:76) ayeti, şeytanın hile ve tuzaklarının zayıflığına dikkat çeker. Pek çok ayet de şeytanın bir yaptırım gücü (sultası) olmadığını bildirir (İbrahim 22, Hicr 42; Nahl 99; İsra 65; Sebe 21 vd). Şeytanın yaptığı sadece vesvese vermekten (Nas 114:5) çirkinlikleri, günahları güzel göstermekten (Enfal 8:48) ibarettir. Bu da gösteriyor ki şeytan canlılar üzerinde yaptırım gücüne sahip değildir. Bununla beraber şeytanın insanları

vesveselerle kandırma yolları da hadislerde anlatılmaktadır. Şeytan cennetten kovulunca neler yapacağına dair sorduğu soruların cevapları şöyledir; Sihir yapıp insanları büyüleyeceksin, şiir okuyarak yani dil dökerek, edebiyatı bu işte kullanarak, fuhşa ait kitap ve dergi neşrederek, bütün murdar şeyleri çeşitli spekülasyonlarla kazanılan ticari gelirler, faizler, rüşvetler, haram yiyecekler vb hem yiyerek hem de sana tabi olanlara yedirerek, sarhoşluk veren şaraplar ve afyon, morfin, kokain, kafein yeni yeni uyuşturucular icat ederek ve onları kullanarak, haya ve edepten mahrum yıkanılan yerler, saunalar, plajlarda çırılçıplak durarak, çarşılar, pazarlar, sokaklarda günahlar işleterek, davullar, zurna ve rûhî heyecan uyarmayan her türlü şeyi çalarak, fuhşıyâtı bir silah gibi kullanarak insanları aldatacaksın (Beyhakî, Şuabü'l-iman, 4:277) şeklindedir (Nisa 4:120; A'raf 7:17).

Tablo 13

Şeytanın Tevazu Tavırları

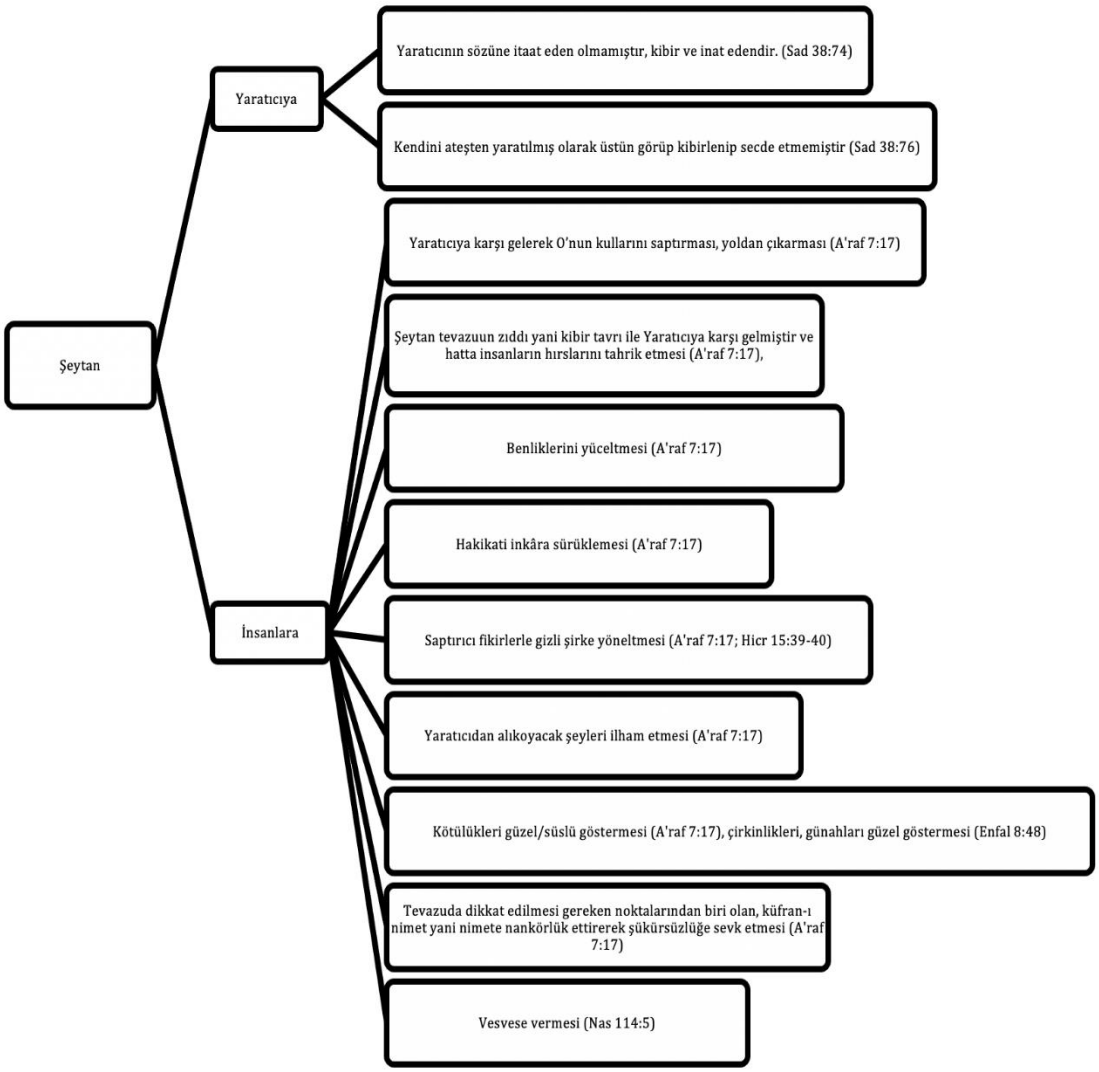

Sonuç ve Tartışmalar

Bu çalışmada tevazu kavramının bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması meselenin daha derli toplu ve anlaşılır hâle gelmesine imkân sağlanmıştır. Varlıkların birbirlerine karşı tevazu tavırlarına olumlu ve olumsuz bakımlardan bir şablon çizilmesi mümkün olmuştur. Yaratıcı, melekler, hayvanlar ve bitkilerin sadece olumlu tavırları görülürken peygamberlerin tamamen olumlu olan tavırları arasında diğer insanlara karşı olan tavırları da bulunmaktadır. Cinlerin ise hem olumlu hem olumsuz tavırları bulunmaktadır. Ancak cinlerin kendi aralarındaki tevazu tavırları bu

makalenin konusu dışında bırakılmıştır. Şeytanın diğer yedi kategori varlığa tevazu tavrı tamamen olumsuz olarak ele alınmıştır. En karmaşık yapı insanda görülmektedir. İnsanda hem olumlu hem olumsuz tavırlar bulunmakta olup çalışmada her iki bağlamda da ele alınıp değerlendirilmiştir. Ayrıca insanın diğer insanlara karşı tevazu tavırları da beş ayrı alt kategoride daha incelenmiştir. Toplamda alt başlıklar arasındaki yaklaşık 90 ilişki bu çalışmada başta temel kaynaklar olmak üzere belli bir düzen içerisinde tek tek işlenmiştir.

Bu çalışmada, tevazuun öncelikli olarak bir sosyal ilişki olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece tevazu ilişkisinin yaygın kanaate göre sadece insanlar arasında değil bütün yaratılmışlar arasında ve karşılıklı olarak gerçekleştiği de vurgulanmıştır. Tevazuun iki kötü ahlak olan "tekebbür" ve "tahassüs" (eziklik) kavramlarının ara noktasında olduğu tespiti yapılmış ve elde edilen verilen veriler çalışmada bu bakış açısıyla yer almıştır. Çalışmada bu "büyüklenme" ve "alçalma"nın tevazuun iki kutbunu tuttukları tespitiyle ele alınmışlardır. Tevazu anılan iki erdemsizliğin ortasındaki zirve noktasından iki yana doğru "olumlu tavır" ve "olumsuz tavır" şeklinde iki kategoriye ayrılmıştır. Bu metodolojinin tevazu kavramının anlaşılmasını daha doğru ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yaratılmışların sadece kendilerine Yaratanın çizdiği istikamette hareket etmelerinin tam tevazu olduğu ortaya konulmuştur. Tevazuun zor ve meşakkatli dahi olsa orta noktadan ayrılmamak olduğu sonucuna varılmıştır. Melekler, cansız varlıklar, ağaçlar ve bitkiler kendilerine çizilen program dahilinde istikametten ayrılmazken peygamberler iradeleriyle çizgide kalmayı bilmişlerdir. Diğer insanlar ve cinler ise tevazu çizgisinde kaldıkları sürece mütevazilik vasfını taşımaktadırlar. Şeytan bilgisi olmasına rağmen diğer bütün mahlukata sürekli istikametten ayrılmış şekilde davranmaktadır. Ayrıca şeytan diğer yaratılmışları tevazu çizgisinden ayırmaya da çabalamaktadır.

Yaygın bilindiği üzere tevazu, sadece alçakgönüllülük değildir. Bilakis konumunun farkında olarak gerek yeri geldiğinde mücadele ederek gerekse de verilen nimetlerin sahibini unutmayarak mütevazi olabilmektedir. Yani son tahlilde ölçülü hareket etmektir. Bu çalışma ile tevazu kavramı madde madde nerede mahlukun ne yapınca mütevazi olduğunu da ortaya koymuştur. İlginç bir diğer nokta da İslam literatürünün bütün maddelemelerimize cevap verir genişlikte olmasıdır.

Bu kavram gibi diğer tasavvuf kavramlarının da modern metodoloji ile tekrardan ele alınması gerekmektedir. Bu minvalde bu çalışmanın yazarlarının (2021a; 2021b) tevekkül kavramına da iki makaleden oluşan bir çerçeve çalışması bulunmaktadır. Ardından renkli animasyonların, çizgi

filmlerin ve yeni yeni nesillerin ilgisini çekecek başka çalışmaların da meydana konulması lazımdır. Bu çalışmalar anılan işlere kaynaklık edebilecektir.

Kısaltmalar

ML BLA- Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi
AİL- Ansiklopedik İslam Lügatı
KS- Kütüb-i Sitte

Kaynakça

Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî (1418/1997). *Naṣbü'r-râye* (nşr. Muhammed Avvâme), (I. Cilt), Beyrut.

Bediüzzaman (1995a). *Sözler*. Envar Neşriyat.

Bediüzzaman (1995b). *Lem'alar.* Envar Neşriyat.

Bediüzzaman (1995d). *Kastamonu Lahikası.* Envar Neşriyat.

Bediüzzaman, S. N. (1995c). *Mesnevi-i Nuriye*. Envar Neşriyat.

Bediüzzaman, S. N. (1995f). *Mektûbât*. Envar Neşriyat.

Beyhakî (2017). Şuabü'l-iman. (1-10. Cilt) Ocak Yayıncılık.

Beyhakî (t.y.). D*elâilü'n Nübüvve.* (cilt 1-5), Ocak Yayıncılık.

Canan, İ. (1988). *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*. Akçağ Yayınları.

Çağrıcı, M. (2011). *Tevazu, (s.s.* 40:583-585*). İçinde:* TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV Yayınları.

Demir, M. (2010). *Kur'an'da Tevazu Kavramı.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. SBE, Ankara Üniversitesi.

Ebû Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbûrî (t.y.). *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn ve bi Zeylihi et-Telhisu lil Hâfiz Zehebî* (Dr. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Dâru'l-Ma'rife.

Ebu Davud (2017). *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi.* (1-17). (Çev. Ahmet Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar), Şamil Yayınevi: 15/598.

Er, Ü., Yücel, D., Gül, S., Uygur, E. O., Yavaş, İ., Aysel, M., Salık, Ş., Aydın, B. ve Akdağ, M. (2021a). Tevekkül Kavramına Metodolojik bir Çerçeve Denemesi – I. *Journal of Quranic Studies and Modern Science,* 2(3), 28-60.

Er, Ü., Yücel, D., Gül, S., Uygur, E. O., Yavaş, İ., Aysel, M., Salık, Ş., Aydın, B. ve Akdağ, M. (2021b). Tevekkül Kavramına Metodolojik bir Çerçeve Denemesi – II. *Journal of Quranic Studies and Modern Science,* 2(4), 1-31.

Gülen, F. (2011a). *Varlığın Metafizik Boyutu (Ruh, Melek, Cin ve Şeytanların Varlığı ve Mahiyetleri)*. Nil Yayınları.

Gülen, F. (2011b). *Prizma 6 (Yol Mülahazaları).* Nil Yayınları.

Gülen, F. (2011c). *Fasıldan Fasıla 4*. Nil Yayınları.

Gülen, F. (2011d). *İnancın Gölgesinde 2*. Nil Yayınları.

Gülen, F. (2011f). *İnancın Gölgesinde* 1. Nil Yayınları.

İbn Kesir (2014). *Hz. Peygamber (S.a.v)'in Hayatı (Es-Siyretu'n-Nebeviyye).* (Ter. Tahric ve Açıklayıcı Notlar: Hanifi Akın), Çelik Yayınevi.

İbn Kesîr (t.y.). *Tefsîru'l-Kur'ân-ul Azim.* (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları.

İbn Sa'd, Muhammed (1418h/1997), et-*Tabakâtu'l-Kübrâ.* (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), (2. basım), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

İbn-i Kesîr (2017). *el-Bidâye ve'n Nihâye*. (Çev. Mehmet Keskin), (Cilt 1-15), (2. Baskı), Çağrı Yayınları.

İmam Muhammed İsmail Buhari (2013). *Sahih-i Buhari.* (Ter.: Mehmet Sofuoğlu), Ötüken Yayınları.

İmam Nevevi (t.y.). *Riyâzü's-Sâlihîn -Metin ve Çeviri.* (Ter. M. Emin ÖZAFŞAR, Bünyamin Erul). TDV Yayınları.

Kadı Iyâz (1975). *Eş-Şifâ-i Şerif.* (Terc. Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan), Bedir Yayınevi.

Karadeniz, A. (2007). Deprem ve Anormal Hayvan Davranışları. *Atatürk Üniversitesi Veterinerlik Bilimi Dergisi,* 2 (3), 99-102.

Kiriş Avaroğulları, A. ve Topal, G. (2017). Savaştaki Masumlar: Hayvanlar. *Araştırma ve Deneyim Dergisi,* 2 (1), 60-78.

Komisyon (1973). *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi.* (XII. Cilt). (Haz. Sefa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz ve Hakkı Devrim). Meydan Gazetecilik ve Neşriyat.

Komisyon (1982). *Ansiklopedik İslam Lügatı.* (II. Cilt). Tercüman yayınları.

Kutsal Kitap (Şubat 11, 2022). kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=1340&mc=3&sc=1322

Kutsal Kitap (Şubat 11, 2022). kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=666&mc=1&sc=651

Kutsal Kitap (Şubat 11, 2022). ww.kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=1325&mc=3&sc=1322

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (2015). *Mesnevi-i Ma'nevi.* (Çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 55.

Muhammed Ali es-Sabûnı (2021). *Safvetü't Tefâsîr*. (Çev.: Sadreddin Gümüş ve Nedim Yılmaz), (Cilt 1-7), Ensar Neşriyat.

Türkçe Sözlük (2005). Dil Derneği yay.